MATHIAS ÉNARD

SAVAŞLARI, KRALLARI VE FİLLERİ ANLAT ONLARA

ROMAN

Çeviri: AYSEL BORA

CAN

2. BASKI

Parle-leur de batailles, de rois et d'elephants, Mathias Enard
© Actes Sud
© 2011, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2011
2. basım: Aralık 2013, İstanbul
Bu kitabın 2. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Ayça Sezen

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul
Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-1307-1

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

MATHIAS ÉNARD

SAVAŞLARI, KRALLARI VE FİLLERİ ANLAT ONLARA

ROMAN

2010 GONCOURT DES LYCÉENS ÖDÜLÜ

Fransızca aslından çeviren

Aysel Bora

CAN

Mathias Enard'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

Hırsızlar Sokağı, 2013

MATHIAS ENARD, 1972'de Fransa'da doğdu. Doğu Dilleri Enstitüsü'nde Arapça ve Farsça eğitimi gören yazar, Ortadoğu'ya uzun süren yolculuklar yaptı. Yazarlığın yanı sıra çevirmenlik de yapan Enard, 2000 yılından beri Barcelona'da yaşıyor ve Barcelona Üniversitesi'nde Arapça dersleri veriyor. *Savaşları, Kralları ve Filleri Anlat Onlara*, yazarın Türkçe yayımlanan ilk eseri.

AYSEL BORA, 1943'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra *Meydan Larousse* ansiklopedisinin çevirmen kadrosunda görev aldı. Bugüne değin, aralarında Jean-Paul Sartre'ın *Aydınlar Üzerine*, Georges Simenon'un *Hollanda'da Bir Ev*, Amin Maalouf'un *Ölümcül Kimlikler*, Nathalie Sarraute'un *Şimdi* ve *Açınız* adlı yapıtlarının da bulunduğu pek çok kitabı dilimize kazandırdı.

Onlar çocuk; savaşları ve kralları,
atları, şeytanları, filleri ve melekleri anlat onlara ama aşk
ve benzeri şeyleri anlatmayı da unutma.

pani dua
u bochal dun no
una arigo.
torcogli
una salsa
e naro pani
u bochal dacto de
o un quar cucchio di brusore
u pinocte di zenmes
quatro a la cu.
to torte

sei pani
dua minestor di fino chuo
una arinoa
u bochal di tondo

Gece güne bağlanmıyor. Gece günde yanıp tutuşuyor. Geceyi şafakta bir odun ateşine taşıyorlar. Geceyle birlikte gecenin insanları içkicileri, şairleri, âşıkları da. Bizler sürülmüş, ölmeye mahkûm edilmiş bir halkız. Seni tanımıyorum. Senin Türk arkadaşını tanıyorum; o da bizden biri. Onu yutan karanlık ve gördüğü hayaller yüzünden dünyadan yavaş yavaş siliniyor; bizler kardeşiz. Onu bizim buraya, yıldız tozlarına hangi keder ya da zevkin sürüklediğini bilmiyorum; belki afyon, belki şarap, belki de aşk; belki de belleğin kıvrımlarına saklanmış birkaç bilinmez ruh yarası.

Bize katılmak istiyorsun.

Korkun ve şaşkınlığın seni bizim kollarımıza atıyor, oraya sokulup kıvrılmak istiyorsun ama kasılan vücudun doğru bildiği şeylerden hiç şaşmıyor, arzuyu uzaklaştırıyor, kendini bırakmayı reddediyor.

Seni kınamıyorum.

Sen başka bir hapishanede, şan ve şerefe ulaşabileceğini düşündüğün bir kudret ve cesaret dünyasında yaşıyorsun; güç sahibi insanların yardım ve desteğini kazandığını sanıyorsun, şanlı bir başarı ve servet arıyorsun. Ama, gece bastırınca titriyorsun. İçki içmiyorsun, çünkü korkuyorsun; alkolün yakıcılığının seni zaafa, yeniden

dayanılmaz bir biçimde okşamalara, yitip gitmiş bir sevgiye, çocukluğun kayıp dünyasına, tatmine, karanlığın ışıldayıp sönen belirsizliği karşısında sükûnete kavuşma ihtiyacına sürükleyeceğini biliyorsun.

Güzelliğimi, tenimin yumuşaklığını, gülümseyişimdeki ışıltıyı, hareketlerimdeki zarafeti, dudaklarımın al kırmızısını arzuladığını sanıyorsun; ama aslında senin bilmeden arzuladığın şey, korkularının dağılması, şifa bulmak, birleşme, geri dönüş, unutma. İçindeki bu enerji, yalnızlığında seni yiyip bitiriyor.

O zaman da bir ayağın günde, bir ayağın gecede, sonsuz bir alacakaranlıkta kaybolmuş bir halde acı çekiyorsun.

Üç balya samur ve zerdeva kürkü, yüz on iki balya *panno*, yani çuha yün, dokuz top Bergamo sateni, bir o kadar simli Floransa kadifesi, beş varil güherçile, iki sandık ayna ve küçük bir mücevher sandığı:13 Mayıs 1506'da Michelangelo Buonarroti'nin arkasından İstanbul Limanı'na boşaltılan yükler işte bunlar. Firkateyn iskeleye bağlanır bağlanmaz, heykeltıraş karaya atladı. Zorlu geçen altı günlük bir deniz yolculuğundan sonra biraz sallanıyor. Kendisini bekleyen Rum tercümanın adını bilmiyoruz, Manuel diyelim ona: Buna karşılık, tercümanla beraber gelen tüccarın adı biliniyor, İstanbul'a yerleşeli beş yıl olan Floransalı Giovanni di Francesco Maringhi. Mallar ona ait. Nazik bir adam, *Davud* heykelinin yaratıcısı ve Floransa Cumhuriyeti'nin kahramanıyla buluşacağı için mutlu.

Elbette İstanbul o zamanlar çok farklıydı; daha çok Konstantinopolis olarak biliniyordu; Sultanahmet Camii'nin yokluğunda Ayasofya tek başına hüküm sürüyordu; Boğaz'ın doğu yakası ıssızdı; Kapalıçarşı dünyanın dört bir köşesinden gelen turistlerin içinde kaybolup yutulacağı o muazzam örümcek ağına dönüşmemişti henüz. İmparatorluk, artık Roma İmparatorluğu değildi ama henüz imparatorluk da değildi; şehir Osmanlılar,

Rumlar, Yahudiler ve Frenkler arasında paylaşılıyordu; padişahın adı Bayezid'di, İkinci Bayezid, lakabı Veli, mahlası Adli. Floransalılar ve Venedikliler ona Bajazeto, Fransızlar Bajazet diyordu. Otuz bir yıl hüküm süren, sağduyu sahibi ve içine kapanık bir adamdı; şarabı, şiiri ve müziği denemeyi seviyordu; genç erkeklere de, genç kadınlara da burun kıvırmıyordu; bilim ve sanatı, astronomiyi, mimariyi, savaşın verdiği zevkleri, hızlı atları ve keskin silahları seviyordu. Floransalı heykeltıraş her ne kadar İtalya'da uzun yıllardır büyük bir üne sahip olsa da, Bayezid'i Michelangelo Buonarroti dei Buonarroti'yi İstanbul'a davet etmeye ne itti bilinmiyor. Bazıları, otuz bir yaşındaki heykeltıraşı zamanın en büyük sanatçısı olarak görüyordu. Sık sık kendisinden yirmi yaş büyük olan o eşsiz Leonardo da Vinci'yle mukayese edilirdi.

O yıl 17 Nisan Cumartesi günü Michelangelo'nun kafası attı, yeni San Pietro Bazilikası'nın ilk taşının konulmasının arifesinde Roma'yı terk etti. Arka arkaya beş defa Papa'ya gitmiş, taze para vaadini tutması için ricada bulunmuştu. Onu dışarı attılar.

Bahar pek hissedilmiyordu, yağmurluydu; Michelangelo yün mantosunun içinde titredi. Michelangelo Buonarroti'nin gecenin ikisinde Floransa Cumhuriyeti'nin sınırlarına vardığını biyografisini yazan Ascanio Condivi'den öğreniyoruz: Şehirden otuz fersah uzakta bir handa mola veriyor.

Michelangelo, kendisine çok kötü davranan savaş düşkünü ve otoriter Papa II. Julius'a veryansın ediyor. Michelangelo, gururlu biri. Michelangelo, değerli bir sanatçı olduğunun bilincinde.

Floransa topraklarında güvende olduğunu bildiği için, Papa'nın kendisini gerekirse zorla Roma'ya geri getirmeleri için peşinden yolladığı adamları kapı dışarı ediyor. Ertesi gün, akşam yemeği zamanı Floransa'ya varıyor. Hizmetçisi ona çok hafif bir sebze çorbası hazırlıyor. Michelangelo, kendisini kıskanıp Papa'yı ona karşı doldurduklarını düşündüğü mimar Bramante ile ressam Raffaello'ya içinden hakaretler yağdırıyor. Papa Giuliano

della Rovere[1] de kibirli biri. Kibirli, dediğim dedik ve eli sıkı. Sanatçı yeni bazilikanın tam ortasında yer alması gereken muazzam bir anıt olacak Papa'nın kabrinin yapımı için Carrera'ya gidip seçtiği mermerlerin parasını cebinden ödemek zorunda kaldı. Michelangelo, içini çekiyor. Papa'nın imzaladığı sözleşme üzerinden verilen avans, malzeme alımına, yolculuklara, mermer bloklarını kesip ayıracak çıraklara gitti.

Yol yorgunu ve kafasına takılan şeylerden bitap düşen heykeltıraşın içi çorbayla biraz ısınınca Rönesans insanının daracık yatağına kapanıyor ve uzanıp yatmanın akla getirdiği ölüm imgesinden korktuğu için sırtını bir yastığa dayayıp oturarak uykuya dalıyor.

1. Julio della Rovere, II. Julius'un papa olmadan önceki adı. (Ç.N.)

Ertesi gün Papa'dan bir mesaj bekliyor. Yola çıkmadan önce Papa'nın onu kabul etmeye tenezzül bile etmediğini düşündükçe öfkesinden titriyor. Mimar Bramante salağın teki, ressam Raffaello ise kendini beğenmiş. Kırmızı cüppelinin dünyayı ben yarattım tavırlarına dalkavukluk eden iki cüce. Sonra pazar günü geliyor; Michelangelo aylardan beri ilk defa yağlı yemek yiyor, fırıncı komşusunun pişirdiği nefis bir kuzu.

Bütün gün desen çiziyor; göz açıp kapayıncaya kadar üç sangin[1] ile iki kurşun uç harcıyor.

1. Kan kırmızısı, kırmızı ya da ten rengi tebeşir ya da pastel boyayla yapılan çizim. Genellikle boyar madde olarak bir çeşit demir oksit içeren tebeşir ya da kil kullanılır. (Y.N.)

Günler geçiyor; Michelangelo, kendi kendine acaba hata mı ettim diye sormaya başlıyor. Papa Hazretleri'ne bir mektup yazıp yazmamakta kararsız. Bağışlanmak ve Roma'ya geri dönmek. Asla. Floransa'daki *Davud* heykeli onu şehrin kahramanı haline getirdi. Döndüğünü öğrendiklerinde gelmekte gecikmeyecek siparişleri kabul edebilirdi, ama o zaman da sözleşmeyle bağlı olduğu Julius'u iyice delirtmiş olurdu. Papa'nın karşısında bir kez daha eğilip aşağılanmak zorunda kalma düşüncesiyle fena halde öfkeleniyor.

İki vazoyla majolika bir tabak kırıyor.

Sonra sakinleşip tekrar desen çizmeye koyuluyor, en çok da anatomi alıştırmaları.

Ascanio Condivi, onun üç gün sonra, akşam duasının ardından, şiddetli yağmurla ıslanmış olarak gelen iki Fransisken keşişinin ziyaretini kabul ettiğini yazıyor. Arno Nehri son günlerde çok kabarmış, bir taşkın olmasından korkuluyor. Hizmetçi kadın keşişlerin üstlerini kurutmalarına yardım ediyor; Michelangelo iki adamı, etekleri çamurlanmış kıyafetlerini, çıplak ayak bileklerini, sıska baldırlarını inceliyor.

"Usta, size çok önemli bir mesaj iletmeye geldik."

"Beni nasıl buldunuz?"

Michelangelo, II. Julius'un pek de sıradan, gösterişsiz ulaklar gönderdiğini düşünerek eğleniyor.

"Kardeşinizin yol göstermesiyle, Usta."

"İşte sizin için bir mektup, Maestro. Çok yüksek bir şahsiyetten gelen tuhaf bir istek söz konusu."

Mektup damgalanmamıştı ama anlaşılmaz harflerle mühürlenmişti. Michelangelo mektubun Papa tarafından gönderilmediğini görünce hayal kırıklığına uğramaktan kendini alamıyor. Mektubu masanın üzerine bırakıyor.

"Mesele nedir?"

"İstanbul Sultanı'ndan bir davet, Usta."

Sanatçının nasıl şaşırdığını, küçücük gözlerinin nasıl fal taşı gibi açıldığını gözünüzün önüne getirebilirsiniz. İstanbul Sultanı. Osmanlı Padişahı Büyük Türk. Mektubu parmaklarının arasında döndürüp duruyor. Mumlu kâğıt olabilecek en yumuşak malzemeden.

Adriyatik'te bir gemide, Adriyatik'in rüzgârlarına karşı oturan Michelangelo pişman. Midesi bulanıyor, kulakları uğulduyor, korkuyor. Bu fırtına Tanrı'nın bir gazabı. Ragusa[1] açıklarında, sonra Mora önlerinde kafasında Aziz Paulus'un "Dua etmeyi öğrenmek için deniz yolculuğu yapmak gerek" cümlesi var ve bunu anlıyor. Deniz düzlüğünün sonsuzluğu onu dehşete düşürüyor. Miçolar ancak yarısını anlayabildiği korkunç bir şiveyle burunlarından konuşuyorlar. Altı günlük tereddütten sonra 1 Mayıs'ta Floransa'dan ayrılıp Ancona'dan gemiye bindi. Fransiskenler üç kez daha geldiler; biraz daha beklemelerini söyleyerek onları üç defa geri gönderdi. Papa'dan gelecek bir işaretin kararsızlıklarına bir son vermesini umut ederek Sultan'ın mektubunu tekrar tekrar okudu. II. Julius, bazilikası ve yeni bir savaşın hazırlıkları yüzünden çok meşgul olmalıydı. Sonuçta İstanbul Sultanı'na hizmet etmek, onu bir dilenci gibi dışarı attıran savaşsever Papa'dan tatlı bir intikam almak olurdu. Hem Osmanlı Padişahı tarafından teklif edilen meblağ muazzamdı. Elli bin dükaya eşit, yani Papa'nın iki yıllık çalış-

1. İtalyanların Dubrovnik kentine verdikleri ad. (Ç.N.)

ma karşılığında ödediği miktarın beş katı. Bir ay. Bayezid'in bütün istediği bu kadardı. İstanbul ile kuzeydeki Pera semti arasında bir köprü inşaatı projesi hazırlamak, çizmek ve başlatmak için bir ay. Altın Boynuz denilen yerin, Bizanslıların Hriso Keras'ının iki yakasını birbirine bağlayacak bir köprü. İstanbul Limanı'nın ortasında bir köprü. Uzunluğu dokuz yüz ayağı geçecek bir eser. Michelangelo, biraz nazlanarak Fransiskenleri bu işte pek usta olmadığına inandırmaya çalıştı. Onlar da, eğer Sultan sizi seçmişse, siz bu işe layık olduğunuz içindir Usta, diyerek cevap verdiler. Eğer çizdiğiniz plan Padişah'a uymazsa, daha önce Leonardo da Vinci'ninkini reddettiği gibi sizinkini de reddedecektir. Leonardo mu? Leonardo da Vinci'den sonra mı geliyordu o? Heykeli küçümseyen o hödükten sonra mı? Keşiş pek de farkında olmaksızın Michelangelo'nun karar vermesini sağlayacak sözleri çabucak bulmuştu:

> Kabul edecek olursanız, şan ve şerefte onu geçeceksiniz, çünkü onun başaramadığını siz başaracaksınız ve dünyaya tıpkı *Davud*'unuz gibi eşsiz bir anıt armağan edeceksiniz.

Benzersiz heykeltıraş, geleceğin dâhi ressamı ve muazzam mimarı şimdilik ıslak tahta küpeşteye sırtını vermiş, korku ve mide bulantısından kıvranan bir vücuttan ibaret.

Bütün o kürkler, bütün o *panno* çuha yünler, o top top Bergamo satenleri ve Floransa kadifeleri, o varil ve o sandıklar 13 Mayıs 1506'da Michelangelo'nun arkasından limana indirildi.

Sanatçı, gemi bir saat önce Sarayburnu'nun önünden geçerken, o geniş omuzlu devi, kubbesini bilinen dünyanın doruklarında taşıyan Atlas'ı, Ayasofya Bazilikası'nı fark etti. Yanaşma manevraları sırasında limandaki faaliyeti gözlemledi; Midilli zeytinyağlarının, Trablus sabunlarının, Mısır pirincinin, İzmir'in kuruincirinin, tuz ve kurşunun, gümüşün, inşaat tuğlalarının ve tahtalarının limana boşaltıldığını gördü; gözlerini şehrin yamaçlarında dolaştırdı, eski sarayı, tepenin üstünde yükselen büyük bir caminin minarelerini şöyle bir gördü; en çok da karşı kıyıya baktı, Altın Boynuz'un, Tiber'in ağzına pek benzemeyen o halicin karşı yakasındaki Galata Kalesi'nin surlarına. Demek köprünün inşa edilmesi düşünülen yer az ileride, halicin iç kesimine doğruydu. Aşılacak mesafe muazzamdı. Kaç kemer gerekecekti? Bu halicin derinliği ne kadar olabilirdi?

Michelangelo ve eşyası Floransalı tüccar Maringhi'nin hanının birinci katındaki küçük bir odaya yerleşti. Kendisinin, yurttaşlarının yanında kalmayı tercih edece-

ğini düşünmüşlerdi. Rum tercümanı bitişik bir binadaki küçük odada kalıyor. Michelangelo'nun bavulunu açtığı oda taş kemerli güzel bir revaka bakıyor; çok yüksek, neredeyse tavana bitişik iki sıra pencereden tahta kafeslerle kırılan, nereden geldiği belirsiz bir ışık yayılıyor. Bir yatak ve kestane ağacından bir masa, ceviz ağacından oymalı bir sandık, iki yağ kandili ve tavanda halka şeklinde ağır bir şamdan, odadakilerin hepsi bu.

Küçük bir kapının arkasında gizlenen, rengârenk çinilerle kaplı bir yıkanma yeri, ama Michelangelo'nun hiçbir işine yaramayacak, çünkü o hiç yıkanmaz.

Michelangelo'nun bir defteri var, kendi yaptığı basit bir defter: ikiye katlanıp bir sicimle tutturulmuş sayfalar ve kalın karton bir kapak.

Taslak defteri değil bu; bu deftere çizim yapmıyor, zaman zaman aklına takılan dizeleri de, mektup müsveddelerini de, basit konular hakkındaki izlenimlerini de yazmıyor buraya.

Leke içindeki bu deftere kıymetli şeyleri not ediyor. Sonu gelmeyen sıralamalar halinde her çeşit nesne, hesaplar, harcamalar, malzemeler; çamaşır, yemek listeleri, sadece kelimeler.

Defteri, onun sandığı.

İsimleri nesnelere hayat veriyor.

11 Mayıs, Latin yelkeni, gabya, halat, kandilisa, yelken söndürme.

12 Mayıs, saka kamçısı, bocurgat, gemi gövdesi, yan açıklık, yolcu bölümü.

13 Mayıs, kalafat, kav, ateş, balmumu, yağ.

14 Mayıs, on küçük, beş büyük sayfa ağır kâğıt, üç güzel tüy kalem, bir mürekkep hokkası, bir şişe siyah mürekkep, bir şişe kırmızı boya, kurşun uçlar, kalem ucu taşıyıcı, üç sangin.

Maringhi'ye iki düka, *ladre*[1], hırsız, cani.
Neyse ki somun ve kömür bedava.

1. (İt.) Hırsızlar. (Ç.N.)

İlk üç gün Michelangelo bekliyor.

Dışarı pek az çıkıyor; daha çok sabahları, evinde kaldığı Floransalının dükkânlarının civarından uzaklaşmaya cesaret edemiyor. Tercümanı Manuel ona eşlik ediyor, şehri görmeyi, Ayasofya Bazilikası nı ya da Sultan Bayezid'in bir tepe üzerine inşa ettirdiği muhteşem camiyi ziyaret etmeyi teklif ediyor. Michelangelo reddediyor. Alıştığı gezintiyi tercih ediyor: hanın etrafında dolaşmak, limana inmek, surları takip edip Frenklerin deyişiyle Farina Kapısı na, yani Unkapanı'na kadar uzanmak, uzun uzun Haliç'in karşı kıyısını seyretmek ve kaldığı yere dönmek. Rehberi sessizce onu takip ediyor. Neredeyse hiç konuşmuyorlar. Zaten Michelangelo kimseyle konuşmaz. Sanatçı, yemeklerini çoğu zaman odasında yiyor.

Çizim yapıyor.

Michelangelo köprü çizimleri yapmıyor.

Atlar, insanlar ve astragal denilen silmeler çiziyor.

Veziriazam kendisini çağırtana kadar tam üç gün atlar, insanlar ve astragaller çiziyor. Osmanlı Alayı, Falachi ismindeki Cenevizli bir içoğlanı ve kırmızı börkleriyle bir bölük yeniçeriden oluşuyor. Heykeltıraşı yerinde duramayan çevik atların çektiği gri ve altın rengi bir arabaya oturtuyorlar; atlı iki sipahi alayın önünden giderek yolu açıyor; palaları atların böğrüne vuruyor.

Arabada Falachi konuşuyor; heykeltıraşın yanında bulunmaktan ne kadar büyük bir onur duyduğunu, onunla karşılaşmaktan ne kadar mutlu olduğunu açıklıyor ve son derece asil bir görevi gerçekleştirecek olan büyük sanatçıyla sonunda tanışacakları için sarayın ne kadar sabırsızlandığını anlatıyor. Michelangelo, bir Cenevizlinin Osmanlı Padişahı'na bu kadar yakın olmasına çok şaşırıyor; Falachi gülümsüyor ve kendisinin çocuk yaşta korsanlar tarafından esir alındığını, şimdi Sultan'ın kölesi olduğunu ve gıpta edilecek bir durumda olduğunu açıklıyor. Güçlü, saygı görüyor, bir önemi varsa, zengin de. Rum Manuel başıyla onaylıyor; Michelangelo arabanın penceresini kapatan perdeyi çekiyor ve İstanbul sokaklarının hamallar ya da kümelenmiş satıcılar yüzünden sık sık yavaşlamak zorunda kalan alayın ritmine göre akıp gitmesini seyrediyor. Mallarla dolup taşan hangarlar, ah-

şap evler, ana kapıların gerisinde üstü açık avlularıyla Müslüman mabetleri kentin dokusunda ışık gözleri açıyorlar.

Ziyaret kısa ve teşrifattan uzak olacak, diyor Falachi. Veziriazam daha çok çalışmasında ona yardım edecek kişileri takdim etmek ve elbette idari ama önemli bazı ayrıntıları bir düzene sokmak istiyor. Kendisi daha sonra, sanatını icra etmek için gereken her şeyi, çizim ustalarını, maketçi ve mühendisleri bulacağı bir atölyeye yerleştirilecek.

Saraya geldiğinde her yerde silahlı insanlar görmek, ona savaşçı Papa II. Julius'a yaptığı ziyaretleri hatırlatıyor. Arabadan indiği muazzam iç avlu hem gölgeli hem pırıl pırıl güneş içinde. Kalabalık bir yeniçeri ve görevli topluluğu gelenleri kontrol ediyor. Binalar alçak, yeni, göz kamaştırıcı; sanatçı orada ahırların, meskenlerin, muhafız birliklerinin bulunduğunu fark ediyor; onu geçirdikleri geçitlerin, koridorların, ne kendisinin ne de Raffaello'nun henüz fırçalarını değdirmedikleri Roma Papalık Sarayı'nın karanlık ve insanı ezen tonozlarıyla hiçbir benzerliği yok.

Veziriazamın adı Hadım Ali Paşa, onları ahşap işçilikli, çini ve hatlarla süslü güzel bir merasim salonunda kabul ediyor. Bilinen dünyanın en kudretli insanlarından biri olan, etrafı bir alay kâtip, yazıcı ve askerle çevrili bu sarıklı ve buyurgan adamın önünde diz çökmesi gerektiğini Michelangelo'ya açıklamaya gerek yoktu. Hemen ardından Falachi sanatçıya kalkıp yaklaşmasını işaret ediyor. Vezir'in tok bir sesi var. Ceneviz, Venedik, hatta belki Kastilya lehçesiyle karışık tuhaf bir İtalyanca konuşuyor. Maestro, üzerinize düşen görevi kabul ettiğiniz için size teşekkür ederiz. Maestro Buonarroti, efendin Sultan Bayezid seni aramızda bilmekten sevinç duyuyor.

Michelangelo saygı ve minnet anlamında gözlerini indiriyor.

Bu görüşmeyi ve en gözde heykeltıraşının Osmanlı Padişahı'nın huzurunda olduğunu öğrendiğinde koyu Hıristiyan Papa Hazretleri II. Julius'un göstereceği tepkiyi hayal etmekten kendini alamıyor.

Bu düşünce içini tahrik ve korkuyla karışık hoş bir duyguyla dolduruyor.

Veziriazam Ali Paşa, Michelangelo'ya Latince bir sözleşmeyle, masrafları için bir kese gümüş akçe gönderiyor. Belgeleri uzatan kâtibin elleri yumuşacık, parmakları ince uzun; adı Priştineli Mesihî, okumuş biri, bir sanatçı, büyük bir şair, Vezir'in himayesinde. Melek gibi bir yüz, ciddi bakışlar, içten bir gülümseyiş; biraz Frenkçe, biraz Rumca konuşuyor; Arapça, Farsça biliyor. Arkasından bir alay yüksek rütbeli memur geliyor: İstanbul şehrinden sorumlu şehir emini; henüz mimarbaşı olarak anılmayan mühendisbaşı; defterdar, kâhya; bir alay hizmetkâr. Falachi ile Manuel kalabalığın hoş geldin, teşvik ve kutlama sözlerini çabuk çabuk tercüme ediyorlar; heykeltıraşı kolundan tutup yandaki odaya sokuyorlar, yemek hazırlanmış; altın yaldızlı uzun ibriklerinin arkasında yarı gizlenmiş oğlanlar taslara mis kokulu sular dolduruyorlar. Çok az yemek yiyen Michelangelo, hurmalı sığır etinden, patlıcan ezmesinden, keçiboynuzu şerbetinde pişmiş tavuk etinden şöyle bir tadıyor; ne yapacağını bilemediğinden ne tarçının ne kâfurunun ne de sakızın tadını alabiliyor. Sanatçı, bu mükellef sofraya rağmen bu insanların kendisini tanımadıklarını düşünüyor; onlar için o bir imgeden, özü olmayan bir yansımadan ibaret; kendini azıcık aşağılanmış gibi hissediyor.

Yüce Michelangelo'nun tek bir arzusu var, o da kendisine vaat edilen atölyeyi görmek ve işe koyulmak.

Kolların sert. Vücudun sert. Ruhun sert. Elbette uyumuyorsun. Beni beklediğini biliyorum. Az önce bakışlarını fark ettim. Geleceğimi biliyordun. Her şey daima olacağına varır. Yanında olmamı arzuladın, buradayım. Çokları karanlıkta benimle birlikte uzanmak isterdi; sense bana arkanı dönüyorsun. Gergin kaslarını, barbar ya da savaşçı kaslarını hissediyorum. İnsanın bu kadar güçlü kolları olması için kılıç sallamış olması lazım herhalde. Kılıç ya da orak. Ama, ben seni köylü ya da asker olarak düşünemiyorum, yoksa burada olamazdın. Türk arkadaşın gibi şair olmak içinse, fazlasıyla haşinsin. Yoksa sen denizci misin, kaptan ya da tüccar mısın? Bilmiyorum. Bana satın alınabilecek ya da silah zoruyla sahip olunacak bir şey gibi bakmıyordun.

Ben şarkı söylerken bana bakışını sevdim. Gözlerindeki netliği, gözlerindeki arzunun tatlılığını. Peki şimdi ne oldu? Korkuyor musun yabancı? Asıl korkması gereken benim. Ben karanlıkta bir sesim sadece, şafakla beraber kaybolacağım. Kara iplik ak iplikten seçildiğinde[1] ve

1. Kuranı Kerim'in Bakara suresinin 187. ayetine gönderme yapan cümle, ayette şöyle geçer: "... fecrin beyaz ipliği siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yiyin için..." (Y.N.)

müminler sabah namazına gittiğinde ben bu odanın dışına kayıp gideceğim.

Paramı ödeyecekler, kendini suçlamana hiç gerek yok. Kendini zevke bırak. Titriyorsun. Beni istemiyor musun? O zaman dinle. Bir zamanlar uzak bir diyarda... Hayır, sana hikâye falan anlatmayacağım. Artık hikâye zamanı değil. Masal çağı sona erdi. Krallar altlarındaki atları çatlatan vahşiler; prenseslerine filler armağan etmeyi bırakalı çok uzun zaman oldu. Benim dünyam ölü, yabancı, oradan kaçmak, hatıralarımı bile arkamda bırakmak zorunda kaldım. Çocuktum. Sadece düşüş gününü hatırlıyorum; annem deliye dönmüştü, geleceğe güvenen babam onu yatıştırmaya çalışıyordu; hain prensimiz şehri Hıristiyan ordularına açtıktan sonra kayıplara karışmıştı. Ocak ayıydı, dağlarda ince bir kar ışıldıyordu. Hava güzeldi. Sizin o ceberrut Katolik hükümdarlarınız Isabel ile Fernando, Elhamra'da gecelemişti; hiç savaşmadan kaleye giren şövalyelerin tamamının büyük bir coşkuyla dua ettiği parlak bir ayinin ardından, Fernando sarayın en güzel odasında Kraliçe'nin üstüne binmek için zırhını çıkarmıştı. Üç ay sonra, İspanyol soylularının eski şehre yerleştiklerini gördüğümüzde bizi kovdular. Ya terk et ya dininden dön ya da öl. Biz Hıristiyanlara saygılıydık. Anlaşmalar, uzlaşmalar vardı. Hepsi bir gecede yok oldu.

Büyüdüğüm yeri kuşkusuz bir daha asla göremeyeceğim. Bu yüzden senden nefret edebilirdim, senden ve o haçından. Hakkım vardı buna. Babam yolda çektiğimiz çilelerden öldü. Annem buradan iki fersah uzağa gömüldü. Sultan Bayezid, bizi Romalılardan alınıp fethedilen bu başkente kabul etti. Adalet bu. Göze göz, şehre şehir. Artık titremiyorsun. Seni usulca okşuyorum; ama sen buz gibisin, bir nehir kadar soğuksun. Anlattığım hikâye hoşuna gitmedi mi? Senin beni gerçekten

dinlediğinden de kuşkuluyum. Kelimeleri, bölük pörçük sözleri, kısa kısa cümleleri anlıyor olmalısın, Kastilya lehçesi konuşmam seni şaşırtıyor. Eğer Granada'yı görseydin, daha nelere şaşardın.

İçimde burukluk yok. Bugün Endülüs'ü solgun bir kış güneşi aydınlatıyor. Her şey geçip gidiyor.

Yeni Dünya'dan bahsediyorlar; denizlerin ötesinde Frenklerin fethettikleri inanılmaz zenginlikte ülkeler olduğunu anlatıyorlar. Yıldızlar bizden sırt çevirdi; bizi alacakaranlığa gömüyorlar. Işık dünyanın öteki tarafına gidiyor, ne zaman geri geleceğini kim bilir. Seni tanımıyorum, yabancı. Sen de benim hakkımda bir şey bilmiyorsun; tek ortak noktamız gece. Elimizde olmadan bu geceyi paylaşıyoruz. Birbirimize indirdiğimiz darbelere, mahvettiğimiz şeylere rağmen karanlıkta senin yanındayım. Seni şafağa kadar masallarımla oyalamayacağım. Sana ne iyiliksever cinlerden ne tüyler ürpertici gulyabanilerden ne de tehlike dolu adalara yolculuklardan bahsedeceğim. Kendini bırak. Korkuyu unut, tıpkı senin gibi Tanrı'dan başka kimseye ait olmayan bir et parçası olan benden yararlan. Güzelliğimden, tenimin hoş kokusundan biraz bir şeyler al. Onları sana sundular. Bu ne bir ihanet ne de bir bağlılık yemini olacak; ne bir bozgun ne bir zafer.

Asla birleşemeden birbirine dokunan dudaklar gibi kavuşmuş iki el sadece.

Tercüman Manuel, bir şeye ihtiyacı olup olmadığını, herhangi bir yere gidecekse eşlik edip edemeyeceğini sormak için her sabah Michelangelo'yu ziyaret ediyor; heykeltıraşı çoğu zaman desen çizmekle ya da defterine o sonu gelmeyen listelerini sıralamakla meşgul buluyor. Bazen şansı yaver gidiyor, Floransalıyı mürekkeple ya da kurşunla bir anatomi etüdünü, mimari bir süslemedeki bir ayrıntıyı çizerken seyredebiliyor.

Manuel büyülenmiş gibi.

Michelangelo onun ilgisiyle eğlenerek bir gösteri yapmaya kalkıyor. Ondan elini masaya koymasını istiyor ve iki dakikada bileği, kıvrılmış parmaklardaki bütün o karmaşıklığı ve parmak eklemlerindeki kabarıklığı çiziveriyor.

"Bu bir mucize, Usta," diye fısıldıyor Manuel.

Michelangelo kahkahayı basıyor.

"Bir mucize mi? Hayır dostum. Bu, halis deha, bunun için Tanrı'ya ihtiyacım yok."

Manuel tutulup kalıyor.

"Şaka yapıyorum, Manuel. Her şeyden önce, çalışmak bu. Çalışma olmadan yetenek bir hiçtir. İstersen sen de dene."

Paniğe kapılan Manuel başını sallıyor.

"Ama ben bilemem ki, Maestro, çizim konusunda hiçbir bilgim yok."

"Sana nasıl öğrenileceğini söyleyeceğim. Başka yolu yok bunun. Sol kolunu elin yarı açık olarak önündeki masanın üstüne daya, başparmağın gergin olsun, sağ elinle de gördüğünü bir defa, iki defa, üç defa, bin defa çiz. Modele ya da öğretmene ihtiyacın yok. Her şey bir elin içinde. Kemikler, hareketler, maddeler, oranlar ve hatta kıvrımlar. Gözüne güven. Öğrenene kadar baştan başla. Sonra bir tabureye dayayıp ayağınla da aynı şeyi yapacaksın; sonra bir aynanın yardımıyla yüzünle. Ancak bunlardan sonra modele geçip duruşları çalışabilirsin."

"Siz bunu başarmanın mümkün olduğuna inanıyor musunuz, Maestro? Burada kimse böyle resim yapmaz. İkonalar..."

Michelangelo onu tersleyerek susturuyor:

"İkonalar çocuk resimleridir, Manuel. Çocuklar için çocukların yaptığı şeylerdir. Seni temin ederim, dediklerimi yap, o zaman desen çizdiğini göreceksin. Daha sonra istediğin kadar ikona kopyalayıp eğlenebilirsin."

"Deneyeceğim, Maestro. Dolaşmaya çıkmak ya da bir anıtı ziyaret etmek ister miydiniz?"

"Hayır Manuel, şimdilik istemez. Burada iyiyim, ışık mükemmel, sayfamda gölgeler yok, çalışıyorum, başka hiçbir şeye ihtiyacım yok, teşekkür ederim."

"Peki. Yarın gidip atölyenizi göreceğiz. O halde tekrar görüşmek üzere."

Rum tercüman kendi kendine elini masanın üstüne koyup çizim yapmaya cesaret edip edemeyeceğini sorarak çekiliyor.

Atölye, şantiyesi yeni tamamlanmış muazzam bir camiye iki adım mesafedeki eski saraya bağlı binaların içinde yer alıyor. Şair kâtip Mesihî, içoğlanı Falachi ve Manuel, Michelangelo'nun çalışacağı yere yerleşmesinde ona eşlik ediyorlar; sanatçının göstereceği tepkiden biraz endişeliler.

Üzerlerine çizim ve planların yığıldığı büyük masaların başında sıraya dizilmiş bir çizimci ve mühendisler kalabalığının doldurduğu kemerli, yüksek bir mekân.

Tezgâhlarda, tuhaf bir çalışmaya ait çeşitli maketler, acayip bir köprü, biraz sırtını kabartmış bir kediye benzeyen tek bir kemere dayanan ve asimptotlarında bir tabliye oluşturan iki parabol.

Falachi, işte sizin krallığınız ve bendeleriniz, Maestro, diyor. Mesihî'nin eklediği iyi dilek cümlesini Michelangelo duymuyor. Bakışları maketlere dikilmiş.

"Bunlar Leonardo da Vinci'nin önerdiği çizimlerden hareketle gerçekleştirilen modeller, Maestro. Mühendisler çizimi yaratıcı ama inşa edilmesi olanaksız buldular, nasıl söylemeli, Sultan hafifliğine rağmen onu bir hayli... bir hayli... çirkin buldu."

Eğer büyük Leonardo da Vinci heykelden hiç anlamadıysa, mimariden de hiçbir şey anlamıyormuş.

Dâhi Michelangelo o çok ünlü büyüğünün projesine yaklaşıyor; bir dakika seyrediyor, sonra şiddetli bir tokat akşederek onu kaidesinden aşağı savuruyor; yapıştırılmış ahşap yapı kırılmadan dört ayak üstüne düşüyor.

Bunun üzerine heykeltıraş sağ galoşunu küçültülmüş modelin üstüne basıp öfkeyle eziyor.

Haliç köprüsünün iki kaleyi birleştirmesi lazım; bu sultanın köprüsü, her şeyleriyle birbirine zıt olan iki yakadan muazzam bir şehir yaratacak bir köprü. Leonardo da Vinci'nin çizimi ustaca. Leonardo da Vinci'nin çizimi o kadar yenilikçi ki, insanı korkutuyor. Leonardo da Vinci'nin çizimi bir yere varamaz, çünkü ne Padişah'ı düşünüyor ne şehri ne de kaleyi. Michelangelo içgüdüsel olarak kendisinin daha ileri gideceğini, başaracağını biliyor, çünkü o İstanbul'u gördü, çünkü kendisinden istenen eserin baş döndürücü bir geçiş köprüsü değil, bir şehrin, imparatorlar ve sultanlar şehrinin çimentosu olduğunu anladı. Askerî bir köprü, ticari bir köprü, dinî bir köprü.

Politik bir köprü.

Şehrin bir parçası.

Mühendisler, maketçiler, Mesihî, Falachi ve Manuel gözlerini fitili ateşlenmiş bir bombaya bakar gibi Michelangelo'ya dikmişler. Sanatçının sakinleşmesini bekliyorlar.

Sakinleşiyor. Bakışı titrek, gülümsüyor, sanki fazlasıyla karışık bir rüyadan yeni uyanmış gibi.

Ayağıyla maketin parçalarını bir yana itiyor, sonra sakin bir şekilde, "Bu atölye harika," diyor. "İşbaşına. Manuel, lütfen beni Ayasofya Bazilikası'na götür."

18 Mayıs 1506 günü Michelangelo Buonarroti kısa gezinti yerinde ayakta durmuş, daha elli yıl önce Hıristiyanlığın merkezi olan kiliseyi seyrediyor. Konstantin'i, İustinianus'u, imparatorların erguvan renkli ihtişamını ve içeri atla girip kutsal emanetlerle yüklü çıkan neredeyse barbar denilebilecek haçlıları düşünüyor; yirmi yıl sonra Roma'da San Pietro Bazilikası'nın kubbesini çizerken de, İstanbulluların saat gibi işleyen müezzinin sesini duyarak ikindi namazına koşturduğu meydandan profilini gördüğü bu Ayasofya'nın kubbesini düşünecek.

Yanındaki Priştineli Mesihî de, belki çok kısa zaman önce Sultan'ın payitahtı ve imparatorluğun başkenti olmuş İstanbul'a ilk gelişinde duyduğu heyecanı hatırlıyor; heykeltıraşın kolundan tutup binanın devasa ana sahınına giren müminleri işaret ederek, "Onları takip edelim, Maestro," diyor.

Ve Michelangelo şairin elinin yardımı ve bu muhteşem yapının üzerinde yarattığı büyülenmenin etkisiyle Müslümanlıkla ilgili şeylere karşı duyduğu korku ve tiksintiyi bastırıp içeri giriyor.

Heykeltıraş hayatında böyle şey görmedi.

En güzel mermerlerden on sekiz filayağı, serpantin zemin taşları ve porfir kaplamalar, baş döndürücü bir kubbeyi taşıyan dört kemer. Mesihî onu bir kat yukarıya, dua bölümüne bakan galeriye çıkartıyor. Michelangelo' nun gözü kubbede, daha çok da karelere ayrılmış bir güneşin, dış yüzeylerde suretsiz ikonalar çizen neşeli bir ışığın zorla içeri girdiği pencerelerde.

Kütlesine rağmen böylesine bir hafiflik izlenimi, dıştaki sadelikle iç mekânın yüksekliği, hatta neredeyse yerçekiminin yokluğu arasında böyle bir karşıtlık, kubbe çemberinin mükemmel biçimde içine yerleştiği kare planın sihirli sadeliğinde oranlardaki denge; heykeltıraşın neredeyse gözleri doluyor. Ah, keşke ustası Giuliano da Sangallo da burada olsaydı. Floransalı yaşlı mimar herhalde hemen çizim yapmaya, ayrıntıları çıkarmaya, yükseltiler çizmeye davranırdı.

Alttaki koro yerinde, cemaat, sayılmayacak kadar çok halının üstünde secdeye geliyor. Diz çöküyor, alınlarını yere koyup tekrar kalkıyor, sanki bir kitap tutuyormuş gibi ellerini açıp öne doğru uzatıyor, sessiz bir uğultuyu daha iyi duymak için ellerini kulaklarının arkasına götürdükten sonra tekrar diz çöküyorlar. Fısır fısır dualar

okuyorlar ve duyulmayan bütün bu sözlerin gürültüsü bir uğultu halinde yükselerek bakışı Tanrı'dan uzaklaştıran dinî tasvirlerin, heykellerin olmadığı saf ışığa karışıyor; sadece birkaç arabesk süsleme, siyah mürekkeple çizilmiş kıvrımlar havada süzülür gibi.

Şu Müslümanlar tuhaf varlıklar.

Şu Müslümanlar tuhaf varlıklar; ibadet yerleri de o kadar sade ve ciddi ki, peygamberlerinin tek bir sureti dahi yok. Mesihî, Manuel'in aracılığıyla Michelangelo'ya eskiden duvarları kaplayan mozaiklerle Hıristiyan fresklerinin beyaz kireçle sıvandığını açıklıyor. Usta, bizim resimlerimiz, hatlar, imanımızın resimleri onlar. Manuel sanatçı için o anlaşılmaz yazıları okuyor: Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Tanrı'nın resulüdür.

"Muhammed sizin Maometto dediğinizdir, Usta."

Dante'nin cehennemin beşinci katına yolladığı kişi, diye düşünüyor Michelangelo ve yeniden yapıyı seyre koyuluyor.

İstanbul, 19 Mayıs 1506

Floransa'daki Buonarroto di Lodovico di Buonarrota Simoni'ye

Buonarroto, bugün 19 Mayıs'ta, Piero Aldobrandini'den bahsettiğin ve ne isterse yapmamı istediğin bir mektup aldım senden. Onun buralara kadar yazıp benden kendisine Şam işi bir hançer hazırlatmamı ve mükemmel olması için de elimden geleni yapmamı istediğini bil. Ona çabuk tarafından ve iyi bir şekilde nasıl hizmet edebilirim bilmiyorum; çünkü bir kere bu benim mesleğim değil, ayrıca buna ayıracak zamanım yok. Gene de şu ya da bu şekilde onu memnun etmek için bir şeyler yapmaya çalışacağım.

Sizin işler, özellikle de Giovan Simone'nin işleri konusunda her şeyi anladım. O senin dükkâna yerleşirse sevinirim, çünkü sizlere olduğu kadar ona da yardım etmek isterim; şimdiye kadar olduğu gibi eğer Tanrı benden yardımını esirgemezse burada gerçekleştirmek zorunda olduğum işi çok çabuk bitirmeyi umuyorum; sonra geri dönüp size söz verdiğim şeyi tamamlayacağım. Giovan Simone'nin bir işe yatırmayı istediğini söylediğin paraya gelince; onu ben dönene kadar beklemeye ikna etmenin iyi olacağını düşünüyorum, bir çırpıda hallederiz. Ben senin beni anladığını

biliyorum, bu da bana yeter. Tarafımdan ona söyle, bana bahsettiğin parayı ille de istiyorsa, Santa Maria Maggiore hesabından alması lazım. Buradan henüz size gönderebileceğim bir şey yok, çünkü hâlâ kuşkulu bir şey olan ve beni beş parasız da bırakabilecek çalışmamla ilgili olarak elime çok az şey geçti. Bu yüzden, sizden ben dönene kadar bir süre daha sabırlı olmanızı istiyorum.

Giovan Simone'nin yanıma gelme arzusuna gelince; şimdilik bunu tavsiye etmem, çünkü kötü bir odada kalıyorum ve onu gerektiği gibi ağırlama imkânım hiç olmayacak. Eğer ısrar ederse, ona buranın öyle at sırtında bir günlük mesafede gidilebilecek bir yer olmadığını söyle!

Başka bir şey yok.

Benim için ve her şeyin yolunda gitmesi için Tanrı'ya duacı olun.

Senin Michelangelo

19 Mayıs: mumlar, lamba, iki para; sebze çorbası (otlar, yeşillik, baharat, ekmek, zeytinyağı) aynı fiyat; kızartma balık, iki güvercin, bir buçuk düka; hizmet, bir para; yün yorgan, bir düka.

Soğuk ve berrak bir su.

Michelangelo'nun ut, saz ve keman dendiğini bilmediği bir lavta, bir *mandor*[1] ve bir viyola ve bunlara eşlik eden erkek kılığına girmiş genç bir kadının kâh okşayan kâh şiddetle vuran parmaklarıyla canlanan bir tef; kadının müziğin ritmine uyarak şakırdayan bilezikleri konsere zaman zaman metalik vurmalı bir çalgı gibi katılıyor ve Floransalı sanatçının dikkatini dağıtıp bu hem yabani hem hüzünlü musikiden biraz uzaklaştırıyor; genç kadın –ya da genç erkek, üzerindeki bol şalvar ve bol mintanla cinsiyetini anlamak mümkün değil– bu müzik eşliğinde Michelangelo'nun hiç anlamadığı şarkılar söylüyor. İki nakarat arasında küçük saz heyeti neşeyle çalmaya devam ederken, erkek ya da kadın, raks ediyor; ayakların neredeyse hiç yer değiştirmediği, bedenin sabit bir eksen üzerinde döndüğü, salındığı, son derece ölçülü, zarif bir dans. Salıverilmiş bir halatın rüzgârda ağır ağır dalgalanması. Eğer bu bir kadın vücuduysa, mükemmeldi; eğer erkek vücuduysa, Michelangelo onun kalça ve baldır kaslarının gerilişini, kemiklerinin hareketlerini, omuzlarının pazılarıyla göğüs kaslarını hareke-

1. Eskiden kullanılan dört telli bir lavta. (Ç.N.)

te geçirişini görmek için neler vermezdi. Şalvarın altından, arada bir raksın zorlamasıyla kıvrılan ince ama güçlü bir ayak bileği görünüyor; dirseğin altında, bileziklerden hemen önce biten gömlek, önkol kaslarının ritme uygun olarak kasılıp kabarışını gözler önüne seriyor; heykeltıraşın insan vücudunun en sevdiği kısmı bu, hareketin, ifadenin, iradenin en kolay yansıtılabildiği kısım.

Minderlere bağdaş kurup oturan Michelangelo yavaş yavaş bir heyecanın kendisini sardığını hissediyor. Kulakları bu yüzden müziği unutuyor; oysa belki de onu bu hale sokan, gözlerini titreten ve onları akmayan gözyaşlarıyla dolduran belki de müziğin ta kendisi; tıpkı Ayasofya'daki o öğleden sonra gibi, sanatçı ne zaman güzelliğe dokunsa ya da yaklaşsa, birbirine karışan mutlulukla kederden içi ürperiyor.

Mesihî yanında onu izliyor; onun bedenle ruhun birleştiği ve sadece Sanat'ın ya da belki afyonla şarabın sunabileceği bir hazza kapılmış olduğunu görüyor ve yabancı misafirin, gözlerini ayıramadığı hünsa güzelliklerin ritmiyle heyecanlandığını görmekten memnun, gülümsüyor.

Michelangelo, bazilika ziyaretinden sonra biraz istirahat etmek istedi ama daha önce ekibine ilk talimatını vermekten de geri kalmadı, Manuel hemen iletti: Bana mutlaka Ayasofya'nın plan ve rölöveleri, kesit ve yükseltileri lazım. Bundan kolay ne var, diye rahatlattılar onu, peki bunları ne yapacaksınız? Heykeltıraş net bir şey açıklamadı. Sonra odasının sadeliğine çekilip minarelerin tepesindeki insandan çanların insanı her defasında gafil avlayan sesleri, kâğıdın üzerinde uzayan gölgelerle beraber güneşin battığını kesin olarak doğrulayıncaya kadar kâğıt ve kalemi elinden bırakmadı. Biri, küçük kardeşi Giovan Simone'yle ilgili talimat vermek için Floransa'daki ağabeyi Buonarroto'ya, diğeri Roma'daki Giulia-

no da Sangallo'ya iki mektup yazmıştı, bunları ertesi gün tüccar Maringhi'ye elden verecekti. Mektupları henüz katlamıştı ki, Manuel kapıya vurup Priştineli Mesihî'nin geldiğini ve onu bir geceye davet etmek istediğini haber verdi; daha sonra isterlerse içki ve çorba içilecekti. Michelangelo tereddüt etti ama tercümanla şairin tatlı ısrarları ve Veziriazam Ali Paşa'nın da geceye katılma olasılığı karar vermesini kolaylaştırdı.

Sonunda kendisini şehrin ılık sokaklarından yürüyerek götürmelerine razı oldu. Dükkânların kepenkleri kapanıyor, zanaatkârlar paydos ediyordu; akşamla büsbütün keskinleşen gül ve yasemin kokuları deniz havasına ve daha az şiirsel olan şehir kokularına karışıyordu. Hâlâ öğleden sonraki ziyaretten gözleri kamaşmış halde bulunan heykeltıraş, inanılmaz derecede konuşkandı. Mesihî'ye İstanbul'un kendisine on yıl önce ziyaret ettiği Venedik'i ne kadar hatırlattığını anlattı; San Marco Bazilikası'nda Ayasofya'dan bir şeyler vardı; burada filayaklarıyla boğulmuş, taslak halinde kendini ifade eden bir şey, sanatçının gerçek anlamda betimleyemeyeceği bir şey, belki de sadece hatıranın bıraktığı bir yanılsamaydı bu. Mesihî ona Roma hakkında, Floransa hakkında, şair ve sanatçılar hakkında sorular sordu; Michelangelo, Dante ve Petrarca'dan bahsetti, Manuel de, Mesihî de bu erişilmez dehaların adını hiç duymamıştı; Floransa'yı değiştiren özlenen Sanat koruyucusu Muhteşem Lorenzo'dan bahsetti. Konu Leonardo da Vinci'den açıldı, Mesihî ile Manuel'in adını sayabildikleri tek kişiden; Michelangelo yaşlı adamın Sanat ve eşyanın doğası hakkında başka bir devirden kalma fikirleriyle kendini her meblağa satmaya, savaşan her orduya yardıma hazır, nefret uyandıran biri olduğunu açıklamaya çalıştı. Mesihî, Sultan Bayezid'in saltanatının ilk yıllarında vatanını terk edip önce Roma'ya, sonra Napoli kralına sığınan rakibi ve

kardeşi Cem yüzünden Papa'yla nasıl savaşa girdiğini; bu savaşın Venedik Cumhuriyeti'yle savaşı nasıl izlediğini anlattı. Imparatorluk ancak birkaç yıldır İtalya'nın güçleriyle barış halindeydi.

Penceresi olmayan yüksek duvarların ortasındaki bir demir kapının, hiç bekletmeden küçük bir gözün açıldığı bir kapının önüne geldiler. Bir hizmetkâr onları meşalelerle aydınlatılmış çiçekli bir avluya götürdü. Bu iç avluya açılan ahşap tavanlı bir odaya halılar ve minderler yerleştirilmişti. Onlara kokulu şerbetler ve soğutulmuş meyveler ikram edildi. Sonra başka misafirler geldi: Aralarında Veziriazam Ali Paşa ile yanından hiç ayırmadığı Cenevizli içoğlanı da vardı; onu sanatçının alçaltıcı bulduğu mesafeli bir tavırla selamladılar; musiki başladı; heykeltıraş duygulandı, olağanüstü gösterisini tamamlayan erkek ya da kadın dansçıyı alkışlayıp alkışlamamakta tereddüt ediyor şimdi. Ama oradakilerin, hiçbir hayranlık belirtisi göstermeden kaldıkları yerden gevezeliklerine devam etmekle yetindiklerini görünce kendini tutuyor. Mesihî ona dönüyor ve o garip Frenkçesiyle gülümseyerek gösteriyi beğenip beğenmediğini soruyor. Herhalde ülkesinde müziğin sadece keşişlerin uğraştığı sıradan bir faaliyet, dansın da ayı oynatıcılarının ve şamatacı köylülerin işi olmasından dolayı, müzik ve dansa asla ilgi duymamış olan Floransalı hararetle onaylıyor.

Osmanlıca konuşmaları takip edemeyip heyecandan hâlâ titreyen Michelangelo, birkaç adım ötede, çalgıcıların arasına bağdaş kurup oturan dansçıyı (onun kadın değil erkek olduğuna gitgide daha çok inanıyor) seyretmeye devam ediyor. Bakışlarını, ancak o güzel şey, ona gülümser gibi olunca rahatsız olup başka yöne çeviriyor. Neyse ki, heyecanını saklamasına gerek kalmadı. Mesihî seyircilerin mırıltıları arasında ayağa kalktı. Ayakta durup şiir okumaya başlıyor: Michelangelo'nun kafiyelerini

anlamadığı ahenkli, ritimli bir melodi. Zaman zaman bir ut da şaire eşlik ediyor. Bazen dinleyiciler "ah" ile biten dizelerin sonundaki h'ları uzattıkça uzatarak, iç çekişlerle, hayranlık dolu mırıldanmalarla vurguluyorlar.

Mesihî yerine geçince, Manuel az önce dinledikleri şiiri boş yere tercüme etmeye uğraşıyor; Michelangelo konunun aşk, sarhoşluk ve zalimlik olduğunu ancak çıkarabiliyor.

Michelangelo, katıldığı topluluğun dili, kuralları, âdetleri hakkında hiçbir şey bilmeyen birinin şaşkın yalnızlığında kendini bomboş hissediyor, dikkatlerin odağı olduğunu fark etmiyor. Mesihî gene yanına oturmuş; Ali Paşa'nın neredeyse bir şarkı gibi söylediği o gizemli sözler; "Saki biya var git o mey biyar" toplulukta gürültülü bir neşe uyandırdı ve etkisini de hemen gösterdi: Bir hizmetkâr mavili kadehler dağıttı; Manuel durumu açıkladı: Gel saki, ayağa kalk ve şarap getir, ve o tüy gibi hafif kadın ya da erkek dansçı gizemli adımlarla, ağır bakır ibriği kuş gibi hafifleten bir hareketle Veziriazam'dan başlayarak sırayla herkesin kadehini doldurdu. Dâhi Michelangelo o gevşek kumaşlar, o gergin kaslar çok yakınına gelince ürperdi ve ağzına içki koymayan o, şimdi ev sahiplerine şükranını, o dolgun ve baharlı şarabı sunan kadın ya da erkeğin güzelliğine saygısını sunmak mahiyetinde kadehi dudaklarına götürüyor. Ayaktayken bir servi, içki içen kişiye doğru eğilince bir söğüt olan saki güğümü eğiyor, dökülen siyah sıvı, lambaların ışığında yansımalarla kızıla, safirler yakuta dönüyor.

Sofradakiler bir halka oluşturdular; çalgıcılar bir kenarda duruyor. Dansçı kadın ya da erkek, kadehler boşalıncaya kadar oturup bekliyor, daha sonra yeniden şarkı-

cılığa dönecek. Tiz seslerde kolaylıkla yükselen gür sesle büyülenen Michelangelo, şarkının anlamını açıklayacağım diye helak olan tercümanın söylediklerini dinlemiyor. Hatların yumuşaklığından, mercan dudaklar arasındaki fildişi rengi dişlerden, dizlerin üstüne konmuş narin ellerin ifadesinden gelen bu ikinci sarhoşluk, insanı tutan ama tekrar doldursunlar umuduyla, o harika yaratığın yeniden ona yanaşması umuduyla kana kana içtiği şarabınkinden çok daha şiddetli.

Saatler boyu, bir şarkıdan diğerine geçerken tekrarlanan da aynı bu oldu; ta ki o ciddi Michelangelo onca haz ve şaraba yenik düşerek, beşiğinde tatlı tatlı sallanan bir çocuk gibi içi geçip minderler arasında sızana dek.

Maestro Giuliano da Sangallo'ya, Papalık mimarı, Roma

Giuliano, bir mektubunuzdan yokluğumun Papa'yı olumsuz etkilediğini ve Papa Hazretleri'nin fonları ödemeye ve anlaştığımız her şeyi yapmaya hazır olduğunu, geri dönmemi arzuladığını ve hiçbir şeyden kuşku duymamam gerektiğini istediğini anladım.

Roma'dan ayrılmam konusunda işin gerçeği, kutsal cumartesi günü masa başında bir kuyumcu ve teşrifatçıyla konuşan Papa'nın, küçük ya da büyük, artık taş için tek kuruş ödemeyeceğini söylediğini duymuş olmam. Yanından ayrılmadan önce, çalışmama devam edebilmem için ihtiyacım olan şeyleri istedim. Papa Hazretleri cevabında, pazartesi günü gelmemi söyledi bana; pazartesi gene gittim, salı, çarşamba, perşembe, nafile. Sonunda cuma sabahı geri gönderildim, daha doğrusu kovuldum; beni dışarı atan adam beni tanıdığını ama böyle emir aldığını söyledi.

Bunun üzerine, cumartesi günü yukarıda aktardığım sözleri de duyduğumdan, büyük bir umutsuzluğa kapıldım. Ama ayrılmamın tek nedeni bu değil; buraya yazmak istemediğim başka bir mesele daha var; Roma'da kalsay-

dım, Papa'nınkinden önce benim kabrimi dikerlerdi desem yeterli olur. Bu ani hareketimin nedeni bu.

Şimdi bana Papa tarafından yazıyorsunuz ve kuşkusuz şu satırları da ona okuyacaksınız: Papa Hazretleri benim eseri tamamlamaya her zamankinden daha hazır olduğumu bilsin. Neredeyse beş yıldır kabir konusunda hemfikiriz, San Pietro'nun içinde ve söz verdiğim kadar güzel olacak: Eminim ki, yapılırsa, dünyada eşi benzeri olmayacak.

Bu yüzden, çok sevgili Giuliano, sizden cevabı bana ulaştırmanızı rica ederim.

Başka bir şey yok.

19 Mayıs 1506 günü
Sizin Michelangelo, Floransa'da heykeltıraş

İçkiyle başı hoş olmayan Michelangelo minderlerin üstünde sızıp kaldı, tahta karyolasında tek başına ve içinde bir sıkıntıyla uyanıyor. Gördüğü bölük pörçük kâbuslar gözlerini mühürlemiş. Hayal meyal hatırladığı, Mesihî ile Manuel'in onu bir arabayla ya da tahtırevanla eve getirip yatağına attıkları. Utancından boğulacak gibi oluyor. Dişlerini sıkıyor. Sakalını yolarcasına çekiştiriyor. Pişmanlığın acısı o kadar şiddetli ki, dualara sığınıyor. "Tanrım, günahlarımı bağışla; Tanrım, dinimden olmayanlarla beraber olduğum için beni bağışla; Tanrım, beni şeytana uymaktan esirge ve kötülükten koru."

Sonra, tıpkı birkaç gün önce gemiden inerken yaşadığı gibi sallanarak ayağa kalkıyor ve en kısa zamanda Floransa'ya dönmeye karar veriyor. Kuşkusuz korkuyor; belki de Papa'nın öfkeyle üzerine eğilip onu aforozla tehdit ettiğini görüyor; kıyamette yargı gününü düşünüyor: Cehennemin katlarından birinde Muhammed'in yanına yollanacak, orada iblislerle şeytanlar arasında sonsuza kadar paramparça edilip karnı deşilecek.

Ama Roma'yı terk etmesi Papa'nın tahrikiyle olmadı mı? Tanrı böyle istememiş miydi? Papa Hazretleri onu istenmeyen biri gibi hem de parasını ödemeden kovdurtmamış mıydı? İstanbul'da olduğunu sadece kar-

deşleri biliyor. Şimdilik nerede kaldığını saklıyor ve başkalarına yazdığı mektupları ağzını sıkı tutmasını istediği tüccar Maringhi aracılığıyla Floransa'dan göndertiyor. Toscana'da olmadığı öğrenilse bile, Bologna'da, Venedik'te, hatta Milano'da olduğunu düşünecekler ama Osmanlı Sultanı'nın yanında olduğu kesinlikle akıllarına gelmeyecek.

Bir kereden bir şey olmaz; büyük heykeltıraş banyoya gidiyor ve hem endişelerini gidermek hem de bir gece önceki sert şarabın etkisini silmek için yüzünü buz gibi suyla ıslatıyor. Sonra kendine gelince, alışkanlıktan sanatçıların çalışırken mermer tozundan ve sıçrayan boyalardan korunmak için yaptığı gibi, başına sarık şeklinde bir bez doluyor. Aklı II. Julius'un anıtmezarındaki heykellere gittiğinden, sadece basit bir refleksle mi yapmıştı bunu, yoksa kalbi, tıpkı boğazını kolalanmış gibi kaskatı yapan şaraptan ağırlaşmış beyin damarlarında şiddetle atıyormuş gibi bir etki yaratan baş ağrısından kurtulmak için mi? Kuşkusuz ikisi için de.

Kapısı vurulduğunda heykeltıraş masasının başında dün akşamki sakinin ayak bilekleriyle baldırlarını, ince ve işlek kalem darbeleriyle akıldan çizmekle meşguldü: Adını aklında tutamamıştı; Mesihî sakinin nereden geldiği, uzak kökleri hakkında bir şeyler anlatmıştı, ama onu da unutmuştu. Gözlerini çizdiği resimden gönülsüzce kaldırdı.

"Priştineli Mesihî geldi, Maestro."

Tüccar Maringhi'nin hizmetkârı misafirin geleceğini haber verirken yanında ona işkembe çorbasıyla bir parça ekmek de getirmiş.

"Ben de aşağı iniyordum. Aşağıda yiyeceğim."

Sırtına bir tunik geçiriyor, galoşlarını giyiyor ve galeriye çıkıyor, merdivenlere kadar yürüyor ve avluya geliyor. Mesihî büyük incir ağacının altında bir tabureye

oturmuş onu bekliyor. O sabah İstanbul'da gökyüzü olağanüstü mavilikte, hanın taşlarına kadar yayılan saf bir renk, tam karşısında da ağacın yemyeşil yaprakları.

Hizmetkâr ikinci bir tabure, bir tahta sandık, dumanı üstünde iki tabak et suyuna çorba, esmer somun ve turfanda çıkmış birkaç taze sarmısak getiriyor.

Mesihî, Michelangelo'nun geldiğini görünce ayağa kalktı, onu kibarca selamladı. Şık giyimli, parlak tebessümlü, ince uzun endamlı şair, kuşkusuz uykusuzluk ve sefahatin izlerini örtmek için gözlerine hafifçe sürme çekmeye özen göstermişti. İki adam, tercüman Manuel'in yokluğunda, Mesihî'nin bildiği Frenkçe birkaç basit kelimeyle yetinmek zorunda. Michelangelo yavaş konuşmaya, kelimeleri tek tek hecelemeye çalışıyor; bu dil Mesihî'ye çocukluğundaki İtalyan tüccarlarını, Ragusa'da esir alınan Hıristiyan annesinin Dalmaçya tınılarını hatırlatıyor. Ne sanattan ne şiirden ne de mimariden söz ediyorlar; çorbanın lezzetinden, havanın ne kadar berrak olduğundan konuşuyorlar; farklı nedenlerle, dün geceden ikisi de söz açmıyor. Yemek sona erince, hizmetkâr bakır bir ibrik getiriyor ve ellerine su döküyor.

Bir mühendisle bir çizimcinin de kendilerine katılmasıyla, büyük sanatçı ile Veziriazam'ın gözde şairi, Floransalı Maringhi'nin dükkânlarından ayrılıp limana gidiyorlar.

Michelangelo onları taşıyan her boydan teknenin adlarını bilmese de, indirilen yüklerin adını tek tek not ediyor, tekneler başkalarına yer açmak için yüklerini boşaltmakta acele ediyorlar, Midilli zeytinyağı, Trablus sabunları, Mısır'dan pirinç, Girit'ten küspe, İtalya'dan kumaş, İzmit'ten kömür, Boğaz'dan taşlar.

Michelangelo ve mühendisler sabahın geri kalan kısmında, rıhtımlar üzerinde, şehir surlarındaki kapının çevresinde ve kayıkla gezdirildikleri limanın ortalarına kadar incelemelerde bulunup ölçüm yapıyorlar. Floransalı heykeltıraş, manzarayı, ona karşıdan bakan Istanbul'un gözbebeği Haliç'in öte yakasındaki tahkimli Pera tepesini seyrediyor; hendeseciler Haliç'in tam olarak genişliğini hesaplayıp sanatçıya köprü için belirlenen yeri gösteriyorlar. Uzaklık birimleri tartışılıyor, Floransa ya da Venediklilerin arışları, Osmanlının kulaç ve endazesi; sonunda karşı kıyıya çıkılıyor, dimdik yokuşlarıyla, onu koruyan kulelerin sanki eğime paralel durduğu o semte.

Hıristiyanlığa karşı böylesine hoşgörülü olan bu Müslümanlar tuhaf insanlar. Pera'da daha çok Latinler ve Rumlar yaşıyor, pek çok kilise var. Uzak Endülüs ten gelmiş birkaç Yahudi ile Mağribi de giyimlerinden belli

oluyor. Yakın bir tarihte Hıristiyan olmayı reddeden herkes Ispanya'dan kovulmuş.

Ziyaret sona erip ölçüler alınınca, sanatçı çizim yapmaya başlamak için İstanbul'a dönmek istediğini söylüyor.

İş oranlarla başlar. Mimarlık, denge sanatıdır; vücut nasıl kolların, bacakların uzunluğu, kasların duruşu gibi belli yasalarla yönetiliyorsa, bir yapı da uyumunu garanti eden kurallara boyun eğer. Düzenleme bir cephenin anahtarıdır, bir tapınağın güzelliği düzenden, unsurların kendi aralarında birbirlerine eklemlenmelerinden gelir. Köprü demek, kemer gözlerinin uyumla sıralanışı, kemerlerin eğimi, ayakların, kanatların, tabliyenin zarafeti demektir. Geçişlerde elbette nişler, oyuntular, süslemeler olacaktır ama esas olan her şey daha önce kemerlerle ayaklar arasındaki bağlantıda bitecektir.

Michelangelo'nun kafasında bir fikir yok.

Bu eser tek olmalı, *Davud* kadar, *Pietà* kadar bir zarafet başyapıtı olmalı.

İlk taslakları çizerken Leonardo da Vinci'yi düşünüyor, birbirlerinden sonsuzluk kadar uzak iki devirde yaşadıkları sanılacak derecede her şeyiyle taban tabana zıt olduğu Leonardo'yu.

Michelangelo bir şeyler çiziktirip avarelik ediyor. Köprüyü henüz göremiyor. Ayrıntıların arasında boğuluyor. Mimarideki deneyimi çok az; II. Julius'un anıtmezarının krokileri o an için mimarideki en yetkin eseri. Keşke Sangallo yanında olsaydı. Bu meydan okumayı kabul-

lendiğine pişman oluyor. Öfkeleniyor. Tehlike muazzam. Sadece burada olduğunu öğrenmekle kalmaz, ona erişebilirler de. Papa'nın demir elinin ya da o ölümcül Roma komplolarının uygun gördükleri an onu mahvedeceğinden bir an bile kuşku duymuyor.

İki kale arasında devasa bir köprü.

Tahkim edilmiş bir köprü.

Michelangelo fikirlerin çizim yaparken doğduğunu biliyor; bıkıp usanmadan şekiller, kemerler, ayaklar çiziyor.

Surlarla kıyı arasındaki mesafe kısa.

Aklına Ortaçağ'dan kalma eski Floransa Köprüsü geliyor; üzerinde mazgalların yükseldiği, leş gibi kokan salhanelerin doldurduğu, daracık, üst üste yığılmış, ne nehrin ihtişamını ne de şehrin azametini gösteren o kurbağa. Hayvanlar kesilirken, kanallardan Arno'ya boşalan kanları hatırlıyor; o köprü onda hep bir dehşet hissi uyandırmıştı.

İşin geniş boyutu onu korkutuyor.

Vinci'nin çizimi aklından bir türlü çıkmıyor. Baş döndürücü bir şey ama gene de hatalı. Boş. Cansız. Ülküsü yok.

Gerçekten de, da Vinci kendini Arkhimedes sanıp güzelliği unutmuş. Güzellik eski formlara sığınmaktan vazgeçip şimdinin belirsizliğine açılmaktan gelir. Michelangelo mühendis değil. O bir heykeltıraş. Onu, maddeden bir biçim doğsun, belirsin, ortaya çıksın diye getirttiler.

Şimdilik şehrin dokusu ona o kadar karanlık geliyor ki, hangi aletle saldıracağını bilemiyor.

Michelangelo yarı avare hayatına Mesihî ile çıktığı günlük gezintilere ek olarak yeni bir âdet daha ekledi. Manuel'den ona bir şeyler okumasını istiyor. Her öğleden sonra tercüman yanına geliyor ve beraberce gidip Hünkâr'ın teveccüh buyurup sanatçıya açtığı yepyeni güzelim kütüphaneden seçtikleri şiirleri, Türk ve Acem masallarını, Yunanca ve Latince elkitaplarını tercüme ediyor.

Bu Osmanlılar kesinlikle ışık ustası. Tıpkı Bayezid Camii gibi bir tepede yer alan Bayezid Kütüphanesi her yerde var olan ama rahatsız etmeyen, ışıkları okuyanlar üzerine asla doğrudan vurmayan bir güneşle dolu. İhtişamıyla ziyaretçiyi ezmek yerine onu bütünün merkezine yerleştiren, onu okşayan, coşturan, sakinleştiren bu sade mekândaki mucizevi ahengin sırrının pencerelerin konumunun ve bakış yönlerinin yerleştirilmesindeki ustalıkta yattığını keşfetmek için insanın Michelangelo'nun dikkatine sahip olması gerekir.

Michelangelo'nun merakı sınırsız.

Onu her şey ilgilendiriyor.

Bilinmeyen elyazmalarını, hakkında hiçbir şey bilmediği hikâyeleri seçiyor, Manuel'e *Şölen*'i okutuyor ve Sokrates'in oyunlarıyla, Agathon'un davetine giderken süslenip ayaklarını kirletmemek için giydiği sandaletle-

riyle eğleniyor; bilimsel elkitapları, daha çok anlattıkları hikâyelerle ilgisini çekiyor.

Mesela bilinen tek Antikçağ mimarlık elkitabı olan Vitruvius'un "Elemanlar"ında tapınakların orantıları ya da kent düzenlemeleri hakkındaki görüşlerden çok, Dinokrates'in hikâyesi aklında kalacak. "*Deneyim ve ustalığına güvenen Dinokrates bir gün Makedonya'dan, o sırada dünyanın hâkimi olan ve kendini tanıtmak istediği Büyük İskender'in ordularına katılmak üzere yola çıkar. Yurdundan ayrılırken, yanında hükümdarın huzuruna daha kolay kabul edilmek için sarayın önde gelen kişilerine verilmek üzere ailesinden ve dostlarından tavsiye mektupları getirmiştir. Bu kişilerden gördüğü yakınlık üzerine, onlardan kendisini bir an önce Iskender'e takdim etmelerini ister. Sözler verilir; ama sözlerin tutulması için beklenir de beklenir; uygun zamanı kollamak gerektiği söylenir. Kendisiyle alay ettiklerini düşünen Dinokrates iş başa düştü, diye düşünür. Boylu poslu, güzel yüzlüdür. Güzellikle asalet şahsında birleşmiştir. Doğanın bu lütufları içini güvenle doldurur. Kıyafetlerini kaldığı handa bırakır, vücudunu yağlar, başına kavak dalından bir taç takar, sonra sol omzuna bir aslan postu atıp sağ eline bir gürz alarak Hükümdar'ın adalet dağıttığı meydan mahkemesine doğru ilerler. Bu yepyeni gösteri kalabalığın dikkatini çeker. Iskender Dinokrates'i fark eder, hayretler içinde kalır ve yaklaşmasına izin verilmesini emredip ona kim olduğunu sorar. 'Ben mimar Dinokratesim,' diye cevap verir; 'Makedonya benim vatanımdır. İskender'e sunduğum taslak ve planlar onun şanına layıktır. Ben Athos Dağı'na, sol elinde bir şehrin sur duvarlarını, sağ elinde ise dağdan çıkan bütün nehirlerin dökülüp oradan da denizlere yayıldığı çanak tutan bir insan şeklini verdim.'"*

Tahta karyolasına uzanan Michelangelo, Manuel'in tutuk sesini tutkuyla dinliyor. Şu Dinokrates de çok akıllıymış.

Tarihöncesinden beri sezarların huzurunda hep alçalmak gerekiyor.

Kendini hayvan postuna sarınmış, elinde bir topuz, II. Julius'un karşısında hayal ediyor ve bir kahkaha patlatmaktan kendini alamıyor.

20 Mayıs: tane karabiber, kabuk tarçın, muskat, kâfuru, kurutulmuş biber, safran tohumu, Türk otu, kasıkotu, tarçın, kimyon, okaliptüs çekirdeği, sütleğen ve Şark zencefili, hepsi sadece dört ons, iki gümüş akçe. İnsan bunun ticaretini yapsa servet kazanır.

Michelangelo gününü şair Mesihî'yle birlikte şehri ve çarşıları arşınlamakla geçirdi. Heykeltıraş, Hıristiyan olmayan biriyle bu kadar iyi anlaşabildiğine şaşırıyor. Dostlukları sağlam olduğu kadar mesafeli de.

Mesihî, Michelangelo'yu Bizans surlarının dışında güneyde bir yere sürükledi, tuhaf bir açık hava pazarı, canlı hayvan, canlı esir pazarı. Michelangelo Habeşistan'dan getirilmiş siyah kölelerin ince uzun bedenlerini, Kafkasya'dan ya da Bulgaristan'dan kaçırılan beyaz kadınları, birbirlerine bağlı bir halde, varlıklı bir İstanbullunun konağında ya da bir inşaat alanında bahtlarının açılmasını bekleyen zavallı insan sürülerini dehşetle izliyor. Din kardeşlerinin sefaleti karşısında gözlerini hemen kaçırıyor.

Hayvanların hali çok daha etkileyici.

Neredeyse her türlü yaratık burada. Sığırlar, koyunlar, sarı, al donlu atlar, gece siyahı Arap koşu atları, kısa tüylü hecin develeri, uzun tüylü develer ve kuytu bir

köşede İran üzerinden, Hindistan'ın uzak köşelerinden getirilmiş en nadide memeliler.

Mesihî, Floransalının şaşkınlığıyla çok eğleniyordu.

İki fil yavrusu hortumlarıyla annelerine vuruyorlardı.

Michelangelo yaklaşıp okşamak istedi.

"Uğur getirdiği söylenir, Mesihî."

Şair, sanatçının o iri hayvanların pürtüklü derisine parmaklarının ucuyla dokunmak için işi çamurda yürümeye kadar götürdüğünü görünce çok güldü.

"Bunlardan birini ister misiniz?"

Floransalı bir an, avlusunda havuzda yıkanmakta olan bir fil görse, o pinti Maringhi'nin suratının alacağı şekli hayal etti. Bayağı eğlenceli bir manzara.

"Bu muhteşem hayvanı ev sahibimin evinde çıkarılan o fukara yemeğine mecbur etseydim kendime kızardım, Mesihî."

"Çok doğru, Maestro. Bakın, sizin için daha uygun bir şey buldum."

Yüksek bir demir kafeste kızıla çalan rengiyle eli ağzında minicik bir maymun ürkek bir halde şairi izliyordu. Michelangelo'yu görünce hemen küçük bir dans gösterisine girişti, kendini kuyruğundan parmaklıklara astı, sonra zarif bir hareketle tekrar yere düştü ve bir gösteriden sonra sanatçıların yaptığı gibi selam verdi.

Michelangelo gülerek alkışladı.

"Sanki iyi seyirciden anlıyor gibi," dedi Mesihî alayla.

"Haklısınız. Üstelik o küçücük sakalı da ona bayağı ciddi bir hava veriyor. Yüksek bir şahsiyete yaraşır, asil bir maymun o.

"O halde onu size takdim ediyorum. Çalışırken size arkadaşlık eder."

Michelangelo bu sözün ciddi olabileceğini hiç düşünmemişti, bu yüzden de itiraz etmedi; kendini elinde kafesle bulduğunda artık çok geçti.

"Çok naziksiniz, buna hiç gerek yoktu. Arkadaşlığı bana sizi hatırlatacak," dedi sahte bir sevecenlikle.

Birkaç saniye mahcup olup bocalayan Mesihî, sanatçının dudaklarındaki sinsi gülümsemeyi görünce kahkahayı bastı.

Hayvan şimdi odada neşe içinde hoplayıp oynuyor, yatağın üstüne, oradan masaya zıplıyor, kafesinin açık duran kapısına asılıyor, bir tohum kapıyor, notlarının üzerine çıkıp Michelangelo'yu rahatsız ediyor.

Bu enerji sanatçıyı büyülüyor.

Nereye gideceği kestirilemeyen hareketli bir şeyi izleyen bir çocuk gibi uzun uzun maymuna bakıyor, sonra sayılamayacak kadar çok çizdiği köprü krokilerine gömülüyor.

Mesihî'nin sanatı ilk bakışta çok farklı bir sanat gibi; harf boyunun, hareketi veren çizginin kalınlığının, sessiz harflerin sıralanmasının, seslere göre genişleyip daralan boşlukların sanatı bu. Hattat şair kalemine asılıp kelimelere, cümlelere, dize ya da surelere bir çehre sunuyor. Minyatür çizdiği de biliniyor ama o resimlerden geriye hiçbir şey kalmamış, meğer ki içlerinden biri unutulmuş bir elyazmasının içinde hâlâ uyuyor olmasın. Mey sahneleri, çehreler, sevdalıların uzandığı, üzerlerinde masal hayvanlarının uçtuğu bahçeler, uzun dinî manzumelerin ya da âşık hikâyeleri ve mesnevilerin resimlemeleri. Adı bilinmeyen bir ressam olan Mesihî sadece şiirlerine adını koyuyor, onların da sayısı çok az: Zevkusefayı, şarabı, afyonu, şehveti o asık suratlı geleceğe kalma dürtüsüne tercih ediyor. Onu çoğu zaman, şafakta meyhanenin duvarına yaslanmış sarhoş bir halde buluyorlar; dürtüklüyorlar, kendini toparlayabilmesi için hamama gidip buharda şakaklarını ovarak uzun uzun terlemesi gerekiyor. Mesihî kadınları da erkekleri de sevdi, erkekleri de kadınları da; efendisine ve baharın güzelliklerine methiyeler düzdü, ikisi de hem tatlı hem umut kırıcıydı; tıpkı Michelangelo gibi o da babalığı ve evliliği tadamadı; cami avlularında suyun verdiği sükûneti ve minarenin

tepesindeki müezzinin kardeşçe çağrısını sevse de, Michelangelo'nun tersine, imanda teselli bulamadı. En çok da şehri seviyordu; yeniçerilerinin içtiği gürültülü izbeleri, limandaki canlılığı, yabancıların aksanını seviyordu.

Ve her şeyden çok hattı, siyah mürekkep yarasını, kâğıdın dokusu üzerinde gıcırdayan o okşayışı.

Sarhoşluğun o kadar tatlı ki, beni de bir hoş ediyor
Yavaşça nefes alıyorsun. Hayattasın. Senin dünyana geçmek, rüyalarını görmek isterdim. Rüyanda, çok uzaklarda, saf, kırılgan bir aşk mı görüyorsun? Çocukluğunu mu, kayıp bir sarayı mı? Benim orada yerim olmadığını biliyorum. Hiçbirimizin orada bir yerinin olamayacağını. Bir deniz kabuğu gibi içine kapanıksın. Oysa, içine hayatın dolacağı minicik bir aralık açman çok kolay olurdu. Ben senin kaderinin nasıl olacağını görüyorum. Sen ışıklar içinde kalacaksın, seni göklere çıkartacaklar, zengin olacaksın. Kale gibi muazzam adın, gölgesiyle bizi saklayacak. Burada neler gördüğün unutulacak. Bu anlar yok olacak. Sen de benim sesimi, arzuladığın bu vücudu, titremelerini, tereddütlerini unutacaksın. Sende bunlardan bir şeyler kalmasını nasıl isterdim. Benden bir parçayı yanında götürmeni. Uzaktaki ülkemin oraya taşınmasını. Belirsiz silik bir hatıra, bir imge değil, bir yıldızın enerjisini, karanlığın içindeki titreyişini. Bir gerçeği. İnsanların umutsuzluklarını öfkeyle, korkularını aşkla savan çocuklar olduğunu biliyorum; şatolar ve tapınaklar inşa ederek boşluğa cevap veriyorlar. Hikâyelere tutunuyor, bir sancak gibi onların peşine takılıyorlar; onu paylaşan kalabalığa bağlanmak için herkes bir hikâyeyi kendine mal edi-

yor. Savaşlardan, krallardan, fillerden ve olağanüstü varlıklardan bahsederek, ölümden sonraki mutluluğu, doğarlarken başlarını bekleyen parlak ışığı, etraflarında dönüp duran melekleri, onları tehdit eden şeytanları ve aşkı, aşkı, o unutuş ve doyum vaadini anlatarak fethediyorlar onları. Bunların hepsini anlat onlara; seni seveceklerdir; seni Tanrı'ya eş koşacaklardır. Ama sen bileceksin, çünkü sen burada yanı başımdasın, tesadüflerin ellerime verdiği sen pis kokulu Frenk; bütün bunların gecenin o ezeli kederini saklayan hoş kokulu bir tülden başka bir şey olmadığını bileceksin.

22 Mayıs: iri kristalli grimsi mermer, sipolen, kayaç, serankolin, serpantin, boru, borunun kıvrık ucu, porfir, brokatin, obsidiyen, sinatik. En güzeli, en değerlisi beyazken, beyaz, beyaz, damarsız, yivsiz ve renksiz beyazken, ne kadar da çok isim, ne çok renk, ne kadar çok malzeme.

Mermerin eksikliğini hissediyor.

Sertliğinin içindeki yumuşaklığını. Onu işlemek için gereken o hassas kuvveti, onu perdahlamak için harcanan zamanı.

Manuel kapıyı vurmadan içeri girince Michelangelo bir acele defterini kapatıyor.

"Maestro, özür dilerim, ama endişelendik."

Michelangelo tüy kalemini bırakıyor.

"Neden Manuel? Seni bu kadar endişelendiren nedir böyle?"

Manuel birden sıkıntılı bir ifadeye bürünüyor. Şu Floransalı da gerçekten çok gizemli biri.

"Ama Maestro, ışığınız bütün gece yanık kaldı, üstelik dün sabahtan beri ağzınıza lokma koymadınız."

Maymun tüneğinde konuşmaları pürdikkat dinler gibi.

Heykeltıraş içini çekiyor.

"Doğru, haklısın. Şimdi sen deyince acıktım galiba."

Rum genci birden rahatlamışa benziyor.

"Arzu ederseniz, sizin için yemek getirtirim buraya."

"Çok iyi olur, Manuel."

Hâlâ dışarı çıkmamış, kapının eşiğinde duran tercüman, kararsız. "Size bir soru sorabilir miyim, Maestro?"

"Elbette."

"Bütün gece mum ışığında ne yaptınız? Köprüye mi çalıştınız?"

Michelangelo tercümanın bu saf merakı karşısında gülümsüyor.

"Hayır, seni hayal kırıklığına uğratacağım ama hayır. Çok daha çetin bir işe kalkıştım, dostum. Gerçek bir meydan okuma."

Sanatçı, eli kapıda öylece kalan tercümanın tam olarak tatmin olmadığını hissediyor.

"Bir fil resmi yaptım," diye ekliyor.

Daha fazlasını öğrenemeyeceğini sezen Manuel afallamış bir halde odadan çıkıp mutfak kısmına gidiyor.

Önceki gün maymunlar ve filler, bugün demir, gümüş, pirinç. Mesihî, Michelangelo'ya Sultan'ın kılıç ustalarının, demir ocağının gözleri kör eden sıcağında nasıl çalıştıklarını gösteriyor. Sertlikle, işlenmeye elverişlilik arasındaki en mükemmel denge, bir hançere ya da kılıca dayanıklılıkla keskinliğini veren şey bu işte.

Nadiren hak tanınan ve Mesihî'nin Ali Paşa'dan Floransalı için kopardığı bir ayrıcalık bu. Tophaneler ve buralarda uygulanan teknikler haremden bile daha kıskançlıkla korunuyor. Yangın tehlikesine karşı şehrin biraz uzağında kurulan bu tophanelerde kılıçlar, zırhlar, ağızdan dolma tüfekler yapılıyor, ince ağızlı zemberekli toplar dökülüyor. Tophanenin ortasındaki küçük bir dökümhanede, külçe halinde Hint diyarından getirtilen üzerlerinde tek göbekten yayılan yanardöner desenlerin hâlâ görülebildiği taklidi imkânsız incelikte, has çelikten çok güzel hançerler yapılıyor.

Michelangelo demircilerin çalışmaları, ocakçı ve körükçülerin kuvveti karşısında büyüleniyor. Michelangelo ile Mesihî'nin geldikleri kılıçhanenin ustabaşı, Sultan'ın Memlûklardan savaş ganimeti olarak aldığı bir Suriyeli; adamın sıcakla da terlemekle de derdi yok gibi, oysa sanatçı yeleğinin altında sırılsıklam.

Michelangelo fillerle haşır neşir olarak geçirdiği gecenin sabahında yaptığı resmi gömleğinden çıkarıyor; bezemeli, düz ağızlı, kabza siperi ekseninde üçte iki gibi mükemmel bir oranla simetrik bir hançer bu. Suriyelinin gözleri fal taşı gibi açılıyor, Mesihî'ye böyle bir şeyin, Latin haçı biçimindeki balçağıyla bu gâvur silahının yapılmasının imkânsız olduğunu, Allah'ın gazabına uğrayacaklarını, bu işin uğursuzluk getireceğini söylüyor; Priştineli Mesihî gülümsüyor ve Floransalıya çizimin uygun olmadığını açıklıyor. Michelangelo hayret ediyor. Oysa bu dümdüz bir şekil. Dinî safsatalarla zaman harcamaya niyeti olmayan heykeltıraş bir saat süre, bir masa, bir kurşun uç ve motifler için kırmızı mürekkep istiyor; onu havadar, dolayısıyla da sıcağın dayanabilir olduğu ayrı bir odaya yerleştiriyorlar.

Mesihî gözlerini ondan ayırmıyor.

Sanatçının ilk çizdiği şekli yeniden çizen elini, bir pergelle çizimin oranlarını yeniden saptayışını; sonra namlunun yarısından itibaren hançerin ağzını yavaşça aşağıya kıvırışını seyrediyor, kabza siperinin üst kısmını eğerek dengelediği bu kıvrım, hançerin bütününe hissedilmeyecek hafiflikte bir yılankavilik, alt koldan destek alarak şerit halinde sade bir süslemeyle gizlediği bir dalgalanma kazandırıyor. Sivri ucun şiddeti içinde birbirini tamamlayan ve yok eden iki kıvrım.

Latin haçı, yerini bir yenilik ve güzellik başyapıtına bırakarak ortadan kayboldu.

Bir mucize.

O bir saat istemişti; önlü arkalı iki çizim, üstüne bir de şerit süslemenin ayrıntısını gösteren bir madalyonu kırk dakikada tamamlandı.

Michelangelo kendinden memnun gülümsüyor; biraz su istiyor; Mesihî bir acele suyu getirttikten sonra koşup bu güzelliği Suriyeliye gösteriyor, o da hayran kalıyor.

Daha sonra iş çelik tipini seçmeye kalıyor; Michelangelo son derece sert, neredeyse görünmeyen desenleriyle, süslemeyi gölgede bırakmayacak oldukça sade bir çelikte karar kılıyor.

Bu, bir kralın silahı olacak.

Yani o zengin Aldobrandini buna krallara layık bir ücret ödeyecek.

İki sanatçı keyifleri yerinde, teknelerine dönüp Üsküdar'dan ayrılarak İstanbul'a geçiyorlar.

Michelangelo Boğaz'ın sakin sularında yol alırken, gençliğinde gittiği Venedik'i Mestre'den ayıran deniz yolunu hatırlıyor; burada bu kadar Venediklinin olmasına şaşmamak lazım, diye düşünüyor. Bu şehir Serenissima'ya[1] benziyor ama her şeyin yüzle çarpıldığı olağanüstü boyutlarda. Roma'nın yedi tepesinin ve kudretinin istila ettiği bir Venedik.

1. "Huzur ülkesi", 1657-1757 arasında Venedik Cumhuriyeti'ne verilen ad. (Ç.N.)

Istanbul, 23 Mayıs 1506

Buonarroto di Lodovico di Buonarrota Simoni'ye, Floransa

Buonarroto, Aldobrandini'ye hançerini alacağımı ve muhteşem olacağını haber verebilirsin. Önümüzdeki ayın başında hançeri ona gönderebileceğimi düşünüyorum. Belki de ben dönene kadar beklemesi ve hançeri bizzat benim getirmem daha sağlam olur ama o zaman uzun bir süre daha sabretmesi gerekecek. Buradaki işlerimin nasıl ilerleyeceğini bilemiyorum ve bu yüzden bir tarih de veremiyorum.

Mektubunda çok iyi olduğunuzu okudum ve bu yüzden memnunum.

Benden tekrar istediğin meblağa gelince; ihtiyaçlarınızı anlıyorum; şunu bil ki, kaldığım berbat oda bana bir servete mal oluyor ve vaat edilen ücretlerden de elime henüz hiçbir şey geçmiş değil.

Sana söylediğim gibi, eğer Giovan Simone ısrar edecek olursa, Santa Maria Maggiore hesabından almanı istiyorum.

Her şeyin yolunda gitmesi için Tanrı'ya duacı olun.

Başka bir şey yok.

Senin Michelangelo

27 Mayıs günü Veziriazam Ali Paşa Michelangelo'yu Mesihî aracılığıyla huzuruna çağırtıyor. İşlerin ne aşamada olduğu hakkında bilgi edinmek istiyor. Şair bu isteği Floransalıya iletirken biraz asabi; Veziriazam'ın emrinde bir sabırsızlık hissetti, kuşkusuz bizzat Sultan'dan gelen bir sabırsızlık.

Bayezid, köprüsü için endişeleniyor.

Huzura kabul teşrifatı ilk karşılaşmadaki kadar etkileyici değil. Ali Paşa sanatçıyı Divan'dan sonra kabul ediyor; Michelangelo, heyecanını zorlukla bastıran ve kafesteki maymun gibi bir ileri bir geri yürüyüp duran Divan kâtibi Mesihî'yle beraber bir ağaç gölgesine oturup uzun süre beklemek zorunda kaldı.

Falachi gelip Michelangelo'yla arkadaşını aldı ve onları Allah'ın yeryüzündeki gölgesinin temsilcisinin huzuruna getirdi. Cenevizli her zamanki kadar sevecen değil; Mesihî arkadaşını kaç saattir heyecanlandıran o gerilimi şimdi Michelangelo da hissediyor.

Etrafında nazırları ve hizmetkârlarıyla bir peykede oturan Ali Paşa, yaklaşması için Mesihî'ye işaret ediyor. Michelangelo saygıyla geride kalıyor.

Konuşma kısa, Vezir topu topu üç cümle söylüyor, gözdesi tek kelimeyle cevap veriyor.

Sonra sıra Floransalıya geliyor.

Bu defa Sadrazam Türkçe konuşuyor. Falachi tercüme ediyor.

"Sultan çalışmalarını görmek için sabırsızlanıyormuş, Maestro. Bizler de tabii."

"Çok yakında bu mümkün olacak, Hünkârım. En fazla on gün içinde."

"Bize, emrine verilen mühendislerle çizimcileri kullanmadığın ve senin için açtığımız işliğe de hiç uğramadığın söylendi. Neden? Beğenmedin mi?"

"Beğendim, Hünkârım, elbette beğendim. Sadece çok erken. Çeşitli krokiler çizer çizmez maketleri yaptıracak ve planları gerçekleştireceğim."

"İyi. O halde sonuçlarını bekleyeceğiz. İşinin başına dön, Allah seni korusun."

Michelangelo, bu cümlenin artık gidebileceği anlamına geldiğini hissediyor; saygıyla eğiliyor, Falachi onu geçirmek için kolundan tutuyor. Ali Paşa'nın Mesihî'ye son bir tembihte bulunması için birkaç saniye daha ayakta bekliyorlar, içoğlanını gülümseten bir tavsiye; Michelangelo Türk'ü duyabilseydi, Sadrazam'ın, gözde şairine inşallah Hünkâr'ın davetlisi mimarı da kendine uydurup âlemlere sürüklemiyorsundur, işteki gecikmesi meyhaneden çıkmamanız değildir inşallah, dediğini anlardı.

Görüşme sona erip Divan'ın kapısından çıkarak kendilerini avluda bulduklarında, Michelangelo'nun canı sıkkındı.

Demek her göğün altında kudretlerinin önünde alçalmak şarttı.

Yeni para yok.

Masraflar için bir kese daha gümüş akçe yok.

Sözleşmede öngörülen miktardan tek kuruş yok.

Zenginlik ve debdebe insanı cimrileştiriyor mu yoksa?

Michelangelo arkadaşlıkları boyunca aralarında ge-

liştirdikleri acayip dilde Mesihî'ye içini döküyor, Mesihî sanatçının sözleri karşısında biraz öfkeli. Hayır, Ali Paşa da, Sultan Bayezid de ne cimri ne de hak bilmez. Heykeltıraş hele tek bir çizim göstersin, altına gark olacak.

Hatta bizzat Sultan tarafından kabul bile buyrulabilir, bir yabancıya pek sık hak tanınmayan bir ayrıcalıktır bu.

Yeni sarayın anıtsal kapısının yükseldiği meydanda büyük bir kalabalık toplanmış, davullar var; tellal başı bağırıyor: Bir yeniçeri birliği kalabalığı yarıyor.

"İdam var, Maestro. Biz yolumuza devam edelim."

Ama Michelangelo görmek istiyor. Floransa morglarında çürümüş kadavraları parçalara ayırarak anatomi öğrenen, Savonarola'nın yakılarak öldüğünü gören o, ne kan ne de insan vücuduna uygulanan şiddet karşısında dehşete kapılıyor. İsteksiz Mesihî arkasında, yaklaşıyor.

"Size göre bir manzara değil, Usta. Gidelim."

Michelangelo ısrar ediyor. İlk sıralarda, kalabalığın arasında dikiliyor.

Kanı çekilmiş bir mahkûmu sürükleyerek getiriyorlar; yavaşça diz çöktürüyorlar. Adam hiç direnmiyor, sanki çoktan bu âlemi terk etmiş gibi; sırtını eğerek boynunu kendiliğinden uzatıyor.

Cellat yaklaşıyor, palasının keskin bıçağı güneşte bir an parlıyor. Kalabalığın mutlak bir sessizlik içinde olması yüzünden boyun kemiklerinin bir anlık çatırtısı, et ve derilerin yüzülüp yırtılması, kafanın taşlara küt diye düşmesi ve yere sıçrayan kanın hafif bir şırıltıyla boşanması duyuluyor.

Michelangelo, bir saniye gözlerini yumup zavallının ruhunu Tanrı'ya havale ediyor.

Celladın yamakları kalıntıları saygıyla toplayıp bezlere sarıyorlar.

Mesihî tiksintiyle bakışlarını çevirdi.

Michelangelo mahkûmun uysallığı karşısında şaşkın.

"Acılarını hafifletmek için ona afyon yutturmuş olmalılar. Artık gidelim."

Artık görecek bir şey kalmadığına inanan heykeltıraş rehberini izliyor.

"Mesihî?"

"Evet, Maestro?"

"Sadece bana Maestro demeyi kes. Dostlarım bana Michelangelo der."

Koltukları kabaran ve duygulanan şair kızardığı görülmesin diye aceleyle hızla yürümeye devam ediyor.

Sistina Şapeli'nin bingilerinden birinde, Judith'in Holophernes'in başını gururla taşıdığı tepsinin tam karşısında, Davud, Golyat'ın kafasını uçurmaya hazırlanıyor, saf maviye boyalı kolunda yere paralel kalın bir hançer taşıyor, yapacağı hamle yüzünden kıvrılmış omzuna bir ışık lekesi düşmüş.

Michelangelo, üç yıl sonra gerçekleştireceği ve muazzam ününe ün katacak bu freskleri elbette o zamanlar henüz düşünmüyor; şimdilik kafasında sadece bir köprü var, ücretini alabilmek ve bu kafa karıştırıcı, hem bildik hem kesinlikle bir başka, gene de sokaklarında dolaşmaktan, imgeler, insan yüzleri ve renkler biriktirmekten hiç bıkmadığı bu şehirden ayrılmak için en kısa zamanda tamamlamayı istediği bir köprü.

Michelangelo çalışıyor, daha doğrusu sabahın ilk ışıkları izin verir vermez çizimlere başlıyor; sonra Manuel gelip ona bir şeyler okuyor, biraz kestiriyor. Akşama doğru yakışıklılığı kadar arkadaşlığını da takdir ettiği Mesihî'yle yürüyüşe çıkıyor. Gece olmadan, yani şair şaşmaz bir şekilde meyhaneye varıp şafak sökünceye kadar kafayı çekmek üzere giderken onun yanından ayrılıyor.

Michelangelo pek yakışıklı sayılmaz, alnı çok açık, burnu bir gençlik kavgasında kırıldığından basık, kaşları

fırça gibi, kulakları biraz kepçe. Söylendiğine göre, kendi yüzü onu dehşete düşürüyormuş. Çizgilerde mükemmelliği, yüzlerde güzelliği aramasının, kendisinin bunlardan hiçbir şekilde nasibini almamış olmasından kaynaklandığını da ekliyorlar. Sadece yaşlılık ve ün gibi, yolun başındayken çok çirkin olan bir nesneyi parlatan şeyler ona eşsiz bir zafer halesi kazandıracak. Sanatındaki enerjiyi belki de bu yoksunlukta aramak lazım; yaşadığı çağın şiddetinde, sanatçıların aşağılanmasında, doğaya karşı isyanda; kazanç tuzağında, itici güçlerin en güçlüsü, paraya ve üne olan hiç dinmeyen susamışlıkta.

Michelangelo aşk arıyor.

Michelangelo aşktan cehennemden korkar gibi korkuyor.

Mesihî'nin bakışlarını üzerinde hissettiğinde gözlerini çeviriyor.

Michelangelo haykırıyor. Yedinci keredir ona işkence ediyorlar. Bacaklarını kızgın demirle dağlıyorlar. Acısından yanık etinin kokusunu duymuyor. Göğsünün ucunu, kalçalarındaki, omuzlarındaki derileri cımbızla parça parça koparıyorlar; sol kolunu bir çekiçle kırıyorlar. Bayılıyor.

Üzerine kova kova buz gibi su dökerek onu kendine getiriyorlar.

İnliyor.

Tanrı'ya ve işkencecilerine yalvarıyor.

Ölmek istiyor; ölmesine izin vermiyorlar; sorgucu yaralarına asit döküyor, yeniden haykırıyor, vücudu sonsuz bir kıvranıştan ibaret, acıyla gerilen bir oktan.

Artık inleyemiyor, kör oldu, her şey simsiyah, baygınlık uğultu.

Ertesi gün onu, kin ve nefret dolu, işkence edildiğini görmekten zevk alan, cellada tezahürat yapan kalabalığın doldurduğu bir meydanda yakılan ateşe götürüyorlar.

Korkuyor, meşaleyi yaklaştırdıklarında ve altında alevlerin çıtırdadığını duyduğunda ölüm ve acı çekme korkusundan paniğe kapılıyor; yanacak, yanıyor, yanan odunlardan kopan gürültü umutsuz haykırışlarını bastırıyor.

Külleri Arno'ya atılmadan hemen önce ağzı kupkuru, ter içinde uyanıyor.

Uzun zamandır rüyasında Savonarola'yı görmemişti. On yıla yakın bir zamandan beri vaizin ölümü zaman zaman onu yakalıyor, duyulmayan sonsuz bir çığlık halinde sıcaktan genişleyen yüzü, kaynayarak patlayan gözleri, derinin altından kemiklerin göründüğü uzanmış elleri.

Michelangelo ürperiyor; geceye kulak kabartıyor ve sanki ışığı yutmak ister gibi umutsuzca içine çekiyor.

30 Mayıs günü, işler henüz ilerlememişken, bir sürü taslak çizip hiçbirinden memnun kalmamışken, Michelangelo İtalya'dan Maringhi'nin mallarıyla birlikte gelen bir mektup alır. Mektubun kardeşlerinden gelmemesine şaşırır; iki sayfaya yayılan geniş ve buyurgan güzel yazıyı tanıyamaz.

Okurken titrer. Sararır. Ter ter tepinir. Mektubu evirir çevirir, öfkesinden kıpkırmızı kesilir, bir hışımla buruşturup top haline getirir, sonra düzeltir, yeniden okur; o öfkeli korkunç haykırışı tercüman Manuel'i telaşa düşürür; tam zamanında gelir; sanatçının mektubu yırttığını, masanın üzerinde ne varsa, mürekkep hokkası, tüy kalem, kömür, kâğıtlar, kolunun tersiyle yere savurduğunu görmüştür.

Manuel sanatçının öfkesi karşısında, dikkat çekmeden kaçmayı tercih eder.

Maymun ürkmüş, yatağın altına saklanmıştır.

İşte olanlar.

Kim bilir kim, kendisinin Osmanlı Padişahı'nın yanında olduğunu Roma'ya yetiştirmiştir. Kaçınılmaz olan olmuştur. Yuvaya dönmeyecek olursa Papa'ya haber verileceğini, mahvolacağını, aforoz edileceğini, hatta öleceğini söyleyerek kendisini tehdit etmektedirler.

Ancak bu mektup Papa'dan gelmiyor. İmza yok. Bab-ı Âli'nin İtalya devletleriyle şimdilik barış içinde olduğunu biliyor. Büyük imparatorluk güçlü. Michelangelo nasıl Milano ya da Fransa'dan sipariş alabiliyorsa, burada da aynı şekilde şerefiyle işe alınmıştı. Vinci bile Sultan için çalışmıştı. Bu yeni bir dolap olmalı. Onu kıskananların İstanbul'da kendisini bekleyen ve bu defa, ona dünya çapında sonsuz bir zafer sağlayacak büyük eseri tamamlamasını engelleyerek onu mahvetmeye, aşağılamaya çalıştıklarını geçiriyor aklından.

Başarmasını istemiyorlar. Sonuna kadar, küçük bir saray heykeltıraşı, bir uşak olarak kalsın istiyorlar.

Bu mektubun arkasında hangi haset dolu mimarın olduğunu açıkça görüyor.

Akşam yürüyüş için Mesihî'yle buluştuğunda Michelangelo biraz sakinleşmiş; öfke yerini hüzne bırakmış, Boğaz'ın üzerindeki gurup ve müezzinin uzun uzun yakarışı da bu hüznü yatıştırmıyor, tam aksine. Mesihî, Manuel'den öğleden sonraki faslı öğrenmiş ama hiç lafını etmiyor. Arkadaşının birden yorgun bir ifadeye büründüğünü, her zamankinden çok daha sessiz durduğunu fark ediyor.

Şehirde dolaşıyorlar; Michelangelo hafif kamburlaşmış, biraz ayaklarını sürtüyor; bakışları her zaman canlı ve merak dolu olan o, şimdi gözlerini yere dikmiş.

Mesihî hiçbir şey sormuyor.

Mesihî halden anlayan bir adam.

Yanında bir dostun varlığını hissetsin diye her zamankinden biraz daha yakın, neredeyse değecek kadar yakın, sanatçının yanında yürümekle yetiniyor.

Güneşin tepelerin ardında pembe bir iz bırakarak kaybolduğu batıya doğru gidiyorlar; Bayezid'in yeni tamamlattığı, etrafı medrese ve hanlarla çevrili muazzam camiyi geçiyorlar; biraz sırtı takip ediyor, sonra aşağı inip

kim olduğu unutulmuş bir sezar tarafından yaptırılan, kırmızı tuğla kemerleriyle şehri ikiye ayıran bir su kemerine varıyorlar. Orada, Aziz Aquinolu Tommaso'ya adanmış eski bir kilisenin önünde küçük bir meydan var; manzara muhteşem. Pera'daki kulelerin ışıkları yakılmış; Altın Boynuz karanlık sislerin kıvrımlarında kaybolmuş ve doğuda Boğaz, onları Asya'dan ayıran su yolunun bekçisi Ayasofya'nın karanlık omuzlarıyla hâkim olduğu gri bir bariyer çiziyor.

Michelangelo Roma'yı düşünüyor.

Bu yabancı şehri, Hıristiyanlığın kaybettiği Bizans'ı seyrediyor; kendini yalnız hissediyor, her zamankinden de yalnız, suçlu, zavallı. O gizemli mektuptaki sözleri ve tehditleri aklından geçiriyor.

Mesihî yavaşça koluna dokunuyor.

"Bir şey yok ya, Maestro?"

Ona ihtiyar bir adama ya da bir kadıncağıza gösterilen saygıyla davranmalarına sinirleniyor ve bir hışımla şairin kolunu itiyor.

Nasıl oldu da kalkıp buralara kadar gelebildi? O hödük da Vinci gibi neden bir çizim göndermekle yetinmedi sanki?

Michelangelo başını çevirmese, Mesihî gözlerinde parıldayan öfke yaşlarını görebilirdi.

Şimdi bir karar vermek lazım.

Şu ana kadar inşa ettiklerini; meslek hayatını, dehasını, adını, onunla görüşmeye tenezzül bile etmeyen bir sultan için riske atamaz.

Savaşçı Papa II. Julius'a kafa tuttu; bir Bayezid'i da burada bırakıp gidebilir. Ama daha köprüyü çizmedi. Eksikliğini duyduğu fikir bir türlü gelmiyor. Bu durumda ücretini de isteyemez; hemen giderse onurunu çiğnetmekle kalmayacak, Sultan'ın teklif ettiği serveti de kaybedecek.

O beklenmedik mektup bir türlü aklından çıkmıyor.

Mesihî sabırlı; Michelangelo'nun kendini toplaması için birkaç dakika susuyor, sonra yavaşça, "Aşağıya bakın, Maestro," diyor.

Gafil avlanan heykeltıraş dönüyor.

"Şu tarafa bakın, aşağıya."

Michelangelo gecenin kemirdiği manzaraya bir göz atıyor ama kulelerin ışıklarından ve halicin üstündeki birkaç yansımadan başka bir şey seçemiyor.

"Siz dünyaya güzellik katacaksınız," diyor Mesihî. "Bir köprüden daha muhteşem bir şey yoktur. Böyle bir güce hiçbir şiir, hiçbir hikâye sahip olamayacaktır. İstanbul'dan bahsettiklerinde, Ayasofya'yı, Bayezid Camii'ni ve sizin eserinizi sayacaklar, Maestro. Başka hiçbir şeyi değil."

Gururu okşanan ve duygulanan Michelangelo siyah dalgalar üzerindeki danslarında kayıklara yol gösteren fenerleri seyrederek gülümsedi.

Michelangelo belki de endişeli ve ezik olduğu için o gece Priştineli adamla meyhaneye gitmeyi kabul etti; belki de tek bir dizesini bile bilmediği bu imansız şaire duyduğu güven yüzünden. Belki de sadece oranın havası, içindeki sıkıntıyı dağıttığı için. Her zamankinin aksine meyhaneye geleceğini söyleyince şaşırıp bocalayan Mesihî'nin peşine takılıyor. Türk şair, sanatçıyı kendisiyle birlikte Tahtakale semtinde askerlerin gittiği ve en sevdiği izbe yerlere sürüklemekten utandığı için, karşıya geçmeye ve Haliç'in karşı yakasında bulunan çok sayıdaki içkili yerlerden birine götürmeye karar veriyor.

İskelede kolayca bir kayıkçı buluyorlar ve kısa bir deniz yolculuğundan sonra, gece dolayısıyla kapanmadan hemen önce Azize Clara Kapısı'ndan içeri dalıyorlar; içkiciler mahalleden ancak şafakla ayrılabilecekler.

Michelangelo ani karar verdiğine şimdiden pişman; odasına dönüp taslak çizmeye devam etse daha memnun olurdu ama o tuhaf tehdit mektubu, kapıldığı şaşkınlık ve kızgınlık geçtikten sonra, üzerinde sert bir şarap etkisi yarattı. Michelangelo korkuya pabuç bırakacak biri değil.

Kıskananların ona zarar vermeye çalışması ilk defa olmuyor.

Düşününce, kendisinin Osmanlı padişahının yanında olduğunu bilmeleri artık onu pek de endişelendirmiyor.

Bayezid şimdiki halde, İtalya şehir devletleriyle barış halinde büyük bir güce sahip bir hükümdar, onu suçlayanlara lanet olsun.

İnsan sonuna kadar gitmesini bilmeli.

Mesihî arkadaşının yeniden gülümsediğini görünce seviniyor; Floransalının da kendisi gibi istekli olduğunu düşünüp ondaki değişikliği içki içecek olmalarına bağlıyor. Hiç hesapta olmayan bu akşam mükemmel geçmeli. Boş mideye içmemek için yemek yemeleri lazım; bu yüzden bir handa masaya oturuyorlar, önlerine getirilen birkaç dilim kokoreçle işkembe çorbasını mideye indiriyorlar. Semtteki insan nüfusu Michelangelo'yu gene şaşırtıyor; Aziz Antonio Kapısı'ndan Tophane'ye kadar Türkler, Frenkler, Rumlar ve Yahudiler var. Yahudilerle Hıristiyanlar istedikleri yere yerleşebiliyorlar, tek kısıtlama, cami yanına yerleşememeleri ve başka bir ibadet yeri inşa edememeleri. Pera bir getto değil. İstanbul'un bir uzantısı.

İki adım ötesinde mezarlıkların uzandığı eski Ceneviz kalesinin kocaman kulesini geçiyorlar; Michelangelo gece şehirde görünür bir tehlike olmadan yürüyerek dolaşılabilmesine hayret ediyor. Köprüsünü düşünüyor, kuzeydeki bu mahalleleri başkentin merkezine bağlayacak o uzantıyı. O zaman nasıl da muhteşem bir şehir doğacak. Hiç kuşkusuz, dünyanın en güçlü şehirlerinden biri.

Para için, da Vinci'yi geçmek ve II. Julius'tan öç almak için gelmişti ama şimdi yapılacak iş, onu tıpkı *Pietà* ya da *Davud*'un yaptığı gibi bambaşka biri yapıyor. Michelangelo eserleriyle şekilleniyor.

Hafifçe güneye doğru iniyorlar. Mesihî heykeltıraşı nereye götüreceğine karar verdi, adımları hızlanıyor. Ge-

çen hafta, Michelangelo'nun raks ve meşk karşısında nasıl heyecanlandığını hatırlıyor. On küsur yıl önce camiye çevrilen eski İtalyan Dominiken Kilisesi'nin etrafında Granada'dan sürülenlerin yerleştirildiği Endülüs mahallesi bulunuyor; Sultan, Dominikenleri manastırlarından kovup Katolik Kralların uyguladıkları şiddeti telafi etmek için sürgünlere açıyor orayı.

Dinî yapıdan saygılı bir mesafede, isimsiz, gizli bir meyhane var, alçak bir kapıdan, içinden ateşli bir hüznün sızdığı eski bir Ceneviz evine giriliyor.

İçeri girer girmez Mesihî'yi tanıyorlar. Masalardan pek çok kişi ayağa kalkıp onu selamlıyor; büyük bir şahsiyetin karşısındaymışçasına önünde eğiliyorlar. Duvarları, yerden bir metre yükseğe kadar rengârenk çinilerle kaplı oda kabarık yastıklarla ve minderlerle kaplanmış, kimi yerlere havayı tütsüleyen yağ kandilleri yerleştirilmiş. Kısa yeleği ve üstlüğünden Michelangelo'nun bir yabancı olduğunu anlıyorlar; bir yabancı ya da mahalleden henüz tanımadıkları bir Frenk. Onları rahat bir köşeye oturtuyorlar; bakır bir sini, kâseler ve bir ibrik getiriyorlar. Floransalı, bu insanların içerken belli kurallara uyduklarını düşünüyor; etraftakilerin şarap ve kokulu suyu sırayla içtiğini, bazen ikisini birbirine karıştırdıklarını gözlemliyor; gruplar arasında sakiler dolaşıyor ve yoğun sıvıyı zarif hareketlerle kâselere dolduruyorlar. İçilen şeyde bir ot kokusu var ve yumuşak; ilk iki kadeh çabuk içiliyor, istenilen kıvama gelinince, bu halin sürmesi için ağırdan alınıyor.

Michelangelo ikinci kâseden sonra tamamen gevşemiş halde.

Çini kaplamaların desenlerini, yarı karanlıktaki yüzleri, hizmetkârların hareketlerini gözlemliyor; Türkçenin şakrak aksanına karışan, ilk kez duyduğu Endülüs Arapçasının sert ezgilerini dinliyor.

Floransa'nın berbat salaş lokantalarına, hele Roma batakhanelerine hiç gitmeyen o, genelde Doğu'ya yakıştırılan aşırı esriklik ve debdebenin uzağındaki bu ne fazla vahşi ne fazla seçkin ortamda kendini tuhaf bir şekilde rahat hissediyor.

Mesihî'nin de keyfi yerinde; yanındakilerden biriyle hararetli bir sohbete dalmış; güzel yüzlü bir genç, Türk usulü giyinmiş, koyu renk kaftan, açık renk mintan, hemen onların arkası sıra geldi; kendisine yönelen bakışları görünce, Michelangelo ondan bahsettiklerini anlıyor, zaten hemen arkasından da Mesihî onları tanıştırıyor.

Genç adamın adı Arslan, uzun süre Venedik'te yaşamış ve Venedik aksanlı mükemmel bir İtalyanca konuşmakla kalmayıp üstüne bir de Floransa'da Piazza della Signoria'da heykeltıraşa müthiş bir ün kazandıran *Davud* heykelini görmüş olması sanatçıyı çok şaşırtıyor.

"Sizin gibi iki sanatçıyı böyle bir arada görmek büyük bir mutluluk," diyor Arslan.

Belki Michelangelo'dan çok, Mesihî'nin gururu okşanıyor.

"Tesadüfi olamayacak bu karşılaşmanın şerefine içelim. İtalya'dan geliyorum, orada tüccarlara eşlik ettim, bu benim şehirdeki ilk gecem. İki yıldır şehri görmedim, size burada rastlamak da iyiye işaret."

İçiyorlar.

Sonra sıra meşke ve raksa geliyor; Michelangelo kadın ya da erkek aynı şarkıcının, önceki haftaki şarkıcının ortaya çıktığını görünce hayretler içinde kalıyor; davetlilerin oluşturduğu halkanın ortasına doğru gelip bir ut ve tef eşliğinde Endülüs'ün kayıp bahçelerinden, çiçeklerinden, aşktan ve ilkbaharda yağan incecik bir yağmurdan dem vuran bir muvaşşah terennüm ediyor. Michelangelo yavaşça Mesihî'ye dönüyor ve ona gülümsüyor; dostunun bu sürprizi sırf onun için hazırladığını ve göz-

de şarkıcının çıkacağı meyhaneyi bilerek bu gece onu özellikle buraya getirdiğini anlıyor.

Michelangelo şarkıcının zarafetiyle, şarkısının hüzün dolu neşesiyle bir kez daha büyüleniyor; Arslan'ın açıklamalarını yarım kulak dinliyor. Nefes alırken göğsünün hafifçe kabardığını fark ettiğinden, bu defa şarkıcının bir kadın olduğundan emin.

Tanımadığı bu müziğin garipliğine rağmen, güzellik onu ne kadar mest ediyorsa, bu bilmece oyunu da o kadar eğlendiriyor.

Bu arada, şarkıcı da ona anlamlı bakışlar atıyor gibi geliyor, belki masadaki Frenk giyimli tek kişi olduğu için, belki de geçen seferden onu tanıdığından.

Davetliler o kadar duygulanıyorlar ki, gözleri nemleniyor; sınırları şimşirden, kar yumuşaklığındaki kayıp ülkenin hatıralarına dalıyorlar.

Michelangelo'nun, ne Granada Krallığı'nın nasıl bir yer olabileceği ne yıkılışı ne de Katolik Kralların zulmü hakkında bir fikri olduğundan, bu coşkuyu taşkın bir tutku olarak yorumluyor.

İncecik bilekleri saran beş halhal, turuncu muareli elbise, parlak omuzlar ve boyun çukurundaki ben; birkaç yıl sonra Sistina Şapeli nin kuytu bir köşesinde karşımıza çıkacak. Michelangelo'nun eserleri, resimde de mimaride de İstanbul'a çok şey borçlu olacak. Bakışı şehir ve başkalık karşısında çok farklılaşacak; manzaralar, renkler, biçimler hayatının geri kalanında çalışmalarının içine nüfuz edecek. San Pietro'nun kubbesi Ayasofya ve Bayezid Camii'nden esinlenmiştir; Medici Kütüphanesi ise Manuel'le sık sık gittiği Bayezid Kütüphanesi'nden; Medici Şapeli'ndeki heykeller, hatta II. Julius için yaptığı *Musa* heykeli İstanbul'da rastladığı davranış ve insanlardan izler taşır.

Birbirine karışan fazla heyecan ve şarabın onu Ali Paşa'nın huzurunda bir bebek gibi uyuttuğu geçen haftanın tersine, alkol algılarını daha keskin kılıyor ve aldığı zevki iki misli artırıyor.

Erkek ya da kadın, bu şarkıcıyı tanımak isterdi.

Arzularını hep daha sonraya erteleyen, mermerin içindeki kolun hareketi misali, aşkı tenden kopuk ilahi bir ezgi gibi görüp sonsuzluk için şiire geçiren o, bu kıpır kıpır oynak, kusursuz, bambaşka, anlatılamaz şekle yaklaşmaktan korkuyor.

Huzursuzluğu Mesihî ile Arslan'ın da dikkatini çekiyor; biri bu yüzden biraz kıskançlık duyarken, diğeri eğleniyor. Şarkıcılar ve sakiler insanı büyülemek ve baştan çıkarmak için buradalar.

Arslan alçak sesle Mesihî'ye bir şeyler söylüyor; şair bir an tereddütlü, sıkıntılı gibi görünüyor ama çok az tanıyor olsa da genç adamın fikirlerine katılmışa benziyor.

Arslan onlara geceye hemen yakındaki kendi evinde devam etmelerini ve Floransalı büyük sanatçının şerefine, sadece onlar için şarkı söyleyip dans etmesi için Endülüslü güzel kadını (tabii kadınsa ve tabii Endülüslüyse) davet etmeyi teklif ediyor.

Teklif kendisine açılınca, Michelangelo bu fikir karşısında mest oluyor. Şarkının sonunu bekleyene kadar son bir kadeh daha içiyorlar; meyhane tıklım tıklım, gürültülü, hoş kokulu; heykeltıraş bütün duyularının tatlı tatlı çözülmesine bırakıyor kendini. Floransa dan ve kardeşlerinden, Roma'dan, Papa'dan, Raffaello ile Bramante'nin dalaverelerinden, kendi sanatından hiç bu kadar uzak olmamıştı.

Arslan akşamın devamını ayarlamak için fark ettirmeden gerekenleri yaptı, gittiklerinde kendilerini bekleyen bir çorbanın hazır olması için hizmetkârlarına haber vermek üzere birilerini gönderdi; sonra, gene hiç renk vermeden, meyhaneci aracılığıyla şarkıcıyı ayarlama işiyle ilgilenip yiyip içtikleri için de tıkır tıkır beş akçe saydı.

Mesihî ikircikli; kuşkusuz hafif bir kıskançlık; gene de, bu yabancının alışılmadık cömertliği kuşku uyandırıcı.

Arslan'ın heykeltıraşa gösterdiği yakınlık aşırıya kaçıyor.

Mesihî aşkının nesnesini başka kollara bıraktığı, başkalarının bakışlarına terk ettiği için üzgün; mısralarıyla yüzlerce taklitçisine esin kaynağı olan, Divan Şiiri'ndeki yeniliklerin üstadı, incelikli ve özgün şair, buruk bir cömertlik göstererek tutkusundan fedakârlık ediyor. Şehirdeki en güzel bedenlere ve gönüllere sahip olan, bunları Don Juan'ınkinden hiç de geri kalmayan aşk ve mizah dolu *Şehrengiz* başlıklı bir nevi manzum portreler galerisinde anlatan o, heykeltıraşın mutluluğunu kendi mutluluğunun üstünde tutuyor.

Michelangelo bir vahşi ya da yeni yakalanmış Kuzeyli bir esir gibi kötü kokuyor; yüzü sevimsiz, suratları benli Şirazlı körpe oğlanlarla hiç alakası yok; sesi öfkeli ve incelikten uzak; elleri sert, sanatını icra ederken makas ve çekiç kullanmaktan yıpranmış; ama her şeye rağmen, her şeye rağmen, gücü, zekâsı, kaba inatçılığı, fırtınalı ruhunda sezilen keskin çığlık Mesihî'yi iflah olmaz bir şekilde çekiyor; oysa heykeltıraş bunu anlamamış gibi.

Aşağıda, demir şamdanlarla üstünkörü aydınlatılmış geniş odada, elde kadeh, arada bir keyfi yerinde Arslan'la havadan sudan sohbet eden şair, Michelangelo'nun çıkıp dinlenmek istediği ve hemen arkasından da ev sahibinin

bir işareti üzerine Endülüslü şarkıcının kendisine katıldığı üst katta neler olabileceğini hayal etmeye cesaret bile edemiyor.

Gece bayağı ilerledi ama ölene kadar daha iki üç saati var; Mesihî'nin gözlerinin etrafına şimdiden mor halkalar oturdu. Tıpkı bir masaldaki gibi aniden ortaya çıkarak, şiddetle arzuladığı bu yontulmamış Frenk'in dostluğunu binbir dalavereyle kendinden çalan şu Arslan'a diş bilemekten kendini alamıyor.

Mısralar okumaya başlıyor.

Bir Acem şiiri.

"Ben ancak arzularım tatmin olduğunda,
Dudaklarım sevdiğimin al dudaklarına uzanıp
Ruhum o tatlı nefesine kendini teslim ettiğinde
Arzu etmez olurum."

Arslan gülümsüyor; benzersiz Şirazlı Hafız'ı tanıdı; zaten son iki mısra da bunu doğruluyor:

"Ve sen daima Hafız'ın adını anacaksın
Kederlilerle kırık kalplerin eşliğinde."

Neredeyse mutlak bir karanlık.

Aralık kapıdan içeri, dışarıdaki bir kandilden yansıyan azıcık ışık giriyor yalnız.

Michelangelo, üstündekileri kayarcasına yere bırakan bu narin, kaslı ve ince uzun vücudun kıvrımlarını görmekten çok tahmin ediyor.

Bu karanlık siluet bir misk ve gül, ılık bir ter kokusunun peşi sıra yanına sokulduğunda, bileziklerinin şıngırtısını duyuyor.

Heykeltıraş arkasını dönüp yatağın kenarına kıvrılıyor.

Bu gölge onun için şarkılar söyledi, işte şimdi de hemen yanı başında ama o ne yapacağını bilemiyor; utanıyor ve çok korkuyor; kadın ona değecek kadar yakınına uzanıyor; nefesini hissediyor ve denizden gelen gece rüzgârıyla aniden buz kesmişçesine gibi ürperiyor.

Bir el pazılarına dokunuyor, titremesi kesiliyor; bu okşayış yakıcı. Bu parmakların altında kimin nabzı daha şiddetli atıyor, bilemiyor.

Ilık bir saç dalgası ensesinde dolaşıyor.

Gözlerini kapatıp o genç erkeğin ya da kadının, dirseğine yaslanmış, yüzünün yüzünün üstünde olduğunu hayal ediyor.

Bir av köpeği gibi gergin, hareketsiz kalıyor.

Sonunda sana bir hikâye anlatacağım. Gidecek hiçbir yerin yok. Etrafın çepeçevre karanlık, uzaklarda bir kaleye hapsedilmişsin, okşamalarımın esirisin; vücudumu istemiyorsun, tamam, ama sesimden kaçamazsın. Bugün artık olmayan çok eski bir ülkenin hikâyesidir bu. Unutulmuş bir ülkenin, şair bir sultanın ve âşık bir vezirin.

Savaş vardı, sadece Müslümanlar arasında değil, Hıristiyanlarla da. Güçlüydüler. Prens savaşı kaybetti, Cordoba'yı bırakmak, Toledo'yu terk etmek zorunda kaldı; her yerde düşmanları vardı. Veziri daha önce lalasıydı, daha sonra ise sırdaşı ve âşığı olmuştu. Uzun süre bahçelerde, havuz başlarında birlikte doğaçlamadan şiirler okudular ve güzellik karşısında kendilerinden geçtiler. Vezir bir keresinde Frenk kralına satranç oynamayı teklif ederek şehri kurtarmıştı; kazanırsa, şehrin anahtarları ona verilecek, kaybederse, kuşatma kaldırılacaktı. Dünyanın öbür ucundan getirilmiş yeşim taşından piyonlar kullanıldı. Oyunun sonunda vezir galip geldi ve Hıristiyan kralı ganimet olarak satranç takımını alarak kuzeye doğru çekildi.

Bir gün, prensle veziri nehir kıyısında gönül eğlerlerken, genç bir hizmetçi kız hazırcevaplığı, inanılmaz güzelliği, sahip olduğu incelikli kültür ve şiirle onları bü-

yüledi. Sultan kıza deliler gibi tutuldu ve onu sarayına götürdü. Eski köle kızı, kraliçesi yaptı.

Kız o kadar güzel ve o kadar ince ruhluydu ki, prens vezirine tamamen yüz çevirdi, ona ancak devlet işlerinde danışır oldu. Vezir kahroluyordu; sultanın ilgisini kaybettiğine ağlarken, bir yandan da kralın erişilmez karısına duyduğu gizli aşkla yanıyordu.

Kendini çok uzak bir yerdeki kaleye vali olarak atayarak kendiliğinden aradan çekildi.

Kaybedilen hazların verdiği acı, şiir ve şarkılarla geçen günlerin hatırası, yüreğinde intikam yüzünden, aşk yüzünden, güzel sultana sahip olmak gibi korkunç bir arzuyla birleşiyordu.

Umutsuzluğa kapılarak Hıristiyanlara katılmaya karar verdi, böylece başkenti ele geçirecek ve o nefis köleyi sultanı yapacaktı.

Hiç pişmanlık duymadan ihanet etti.

Silahlarını Frenklerin hizmetine koştu.

Birlikte şehri kuşattılar.

Dostunun ihaneti karşısında yıkılan sultan, savaşmaya karar veremeyip odasına kapandı. Bir şiir yazıp hatlarla süsleyerek, bir ulakla isyankâr vezire gönderdi.

"Hazzın gölgesi her daim üzerimde;
Bu yokluk bulutu beni sarhoş eden şaraba ağlıyor.
Kolların benim için iki tatlı aşk darbesi,
Bu krallığı sana veriyorum, sakın kaybetmeyesin."

Bu açıklamayla duygulanarak gözleri yaşla dolan vezir, bir kez daha ihanet etmeye karar verdi; bu defa silahını gafil avlanan Hıristiyanlara çevirdi ve çetin bir savaşın ardından şehre galip olarak girdi.

Silahlarını, boyun eğdiğini anlatacak şekilde prensin önüne bıraktı.

Sultan aynı akşam onu huzuruna çağırdı.

Ona sevgiyle sarıldı, sonra hiç duraksamadan kılıcını çektiği gibi omzundan göğsüne kadar kesip parçaladı.

Vezir yerde son nefesini veriyordu; dostunun sözlerini duyamadı:

"Sen aşk kadar yüce olmayı bilemedin
Ve şahin gibi, uzandığın yerdeki avı almasını
Av senindi, sen onu elinden kaçırdın
Âşıklar sevgilinin zayıfladığını görünce zalimleşir
Ben kazandığım bu savaşı kaybediyorum.
Savunduğum bu topraklar benim için bir çöl olacak,
Ve katlettiklerimin ruhları
Ezeli bekçilerim."

Bu hikâyeyi dinlemiş miydin? Gerçektir, dikkatli ol. Seni okşamamı reddediyorsun. Benim de bir kılıcım olabilirdi. Beni küçümsediğin için seni ikiye bölebilirdim. Ben buradayım ve sen beni reddediyorsun. Kim bilir, belki de uyuyorsun. Hafif hafif soluk alıyorsun. Gece uzun. Belki de beni anlamıyorsun. Sesimin tınıları ninni gibi geliyor sana. Kendini bir başka yerdeymiş gibi hissediyorsun. Oysa uzakta değilsin. Evinden çok uzakta değilsin. Benim bulunduğum yerdesin, biliyorsun. O noktaya geleceksin; bir gün vezir gibi aşkın gerçekliğine teslim olacaksın. Tutkularını özgür bırakacaksın. Alıcı kuş gibi karar ver. Ölmüş hikâyeler diyarında yanıma gelmeye karar ver.

Michelangelo, Haliç'teki sakin sularının ötesindeki odanın sakinliğinde geçen o geceden ne Mesihî'ye ne Arslan'a bahsedecek, hele kardeşlerine ve ileride, bilinen bir iki aşkına da bu konuyu hiç açmayacak; bu hatırayı resimlerinin bir köşesinde ve şiirlerinin gizinde saklayacak: Sonsuza kadar kaybolan bu hatıranın belli belirsiz tek izi soneleridir.

Mesihî'ye gelince; o, kederini daha açık bir şekilde dile getirecek; kıskançlığın yakıcılığı üzerine iki gazel yazacak, onu tüketirken aşkı alevlendirdiği için tatlı bir yangındır bu.

Ev sahibi de yorgunluğa yenik düşüp çekilince geceyi tek başına içerek geçirdi; Endülüslü güzelin şafakta uzun bir mantoya sarınıp sessizce evden ayrıldığını gördü; sabırla Michelangelo'yu bekledi, heykeltıraş bakışlarını ondan kaçırıyordu; bitap düşmüş heykeltıraşı hamama sürükledi, onu, kırık ruhunu ellerine bırakmaya ikna etti; kaynar sularla kardeşçe yıkadı onu, keseledi, sabunladı; beyaz bir peştamala sarıp ılık bir mermer taşın üstünde sızmasına izin verdi ve ölünün başını bekler gibi bekledi başında.

Michelangelo rehavetini üstünden atıp silkinirken Mesihî hâlâ yanındaydı.

Heykeltıraş bir gece önce mideye indirdiği alkole ve uykusuzluğuna rağmen, şaşırtıcı bir enerjiyle doluydu, kir pasından arınırken pişmanlık ve aşırılıklarının ağırlığından da kurtulmuştu sanki; şaire ilgisinden dolayı teşekkür etti ve ondan odasına kadar kendisine eşlik etmesini rica etti, çünkü işbaşı yapmak istiyordu.

Haliç'ten tekrar karşıya geçerlerken, Michelangelo sabah güneşinde dalgalanan köprüsünü gördü, o kadar gerçekti ki, gözlerinden yaşlar geldi. Köprü kocaman ama gösterişsiz, zarif ve sağlam olacaktı. Dün akşam heykeltıraşın gözlerini açmış, emin olmasını sağlamıştı sanki, köprünün planı nihayet gözlerinin önünde beliriverm işti.

Bu fikri, kalem darbeleriyle, beyaz üstüne gölgelerle, kırmızı rötuşlarla kâğıda dökmek için neredeyse koşarak eve dönüyor. Gecenin içinden çıkmış, şehrin dokusuyla yoğrulmuş bir köprü.

Buonarroto,

Mektubunu aldım ve seni anlıyorum. Daha uzun yazamadığım için beni bağışla, çalışmaktan helak olduğumu bil. İşlerimi süratle tamamlamak ve en kısa zamanda yanınıza gelmek için gece gündüz çalışacağım.

Giovan Simone'yi ve parayı düşünüyorum; Tanrı ömür verirse, yakında bir çözüm yolu bulacağım.

Şu andan itibaren Aldobrandini'yle görüşebilir ve ondan hançerin bedeli üzerinden bir avans isteyebilirsin. Hayal kırıklığına uğramayacak. Sana yemin ederim, bu kadar güzelini kimse görmemiştir.

Benim için duacı ol.

Senin Michelangelo

Neredeyse hissedilmeyecek yumuşaklıkta bir eğimi olan ortadaki ana kemerin iki yanındaki dört kısa kemer; üçgen biçimindeki çıkıntılarıyla suları hisarlar gibi yaran güçlü ayaklara dayanıyorlar. Dalga boyunu ancak geçebilen görünmez bir kaleye dayanan muhteşem bir köprü, iki yakayı farklılıklarını kabul ederek yumuşak bir şekilde birbirine bağlıyor. Görkemli bir şekilde dalgalara konmuş iki el, birbirine dokunan zarif iki parmak.

Veziriazam Ali Paşa şaşkınlık içinde.

Bayezid hayran olacak.

Michelangelo çalışma ve çizimlerini maketçilerle mühendislere teslim etti; küçültülmüş modellerle büyük çizim kâğıtlarını Sultan'a sunulmak üzere tekrar gözden geçirdi. Heykeltıraş, bir itibar nişanesi olarak, çalışmasını Hükümdar'a bizzat arz etmesi için huzura çağrıldı. Geriye şehreminiyle mühendisbaşının görev alanına giren, dip yatağı, destek malzemesi ve çevre düzenlemelerinin halledilmesi kaldı.

Floransalı sözleşmesini yerine getirdi: Haliç üzerine da Vinci'nin teknik cambazlığından uzak, eski Konstantinos (Valens, Bozdoğan) su kemerinin birbirinin eşi, düzgün eğimlerinden uzak, klasiklerin ötesinde cüretkâr ve politik bir köprü projesi hazırladı. Bütün enerjisini bu

işe aktardı. Bu eser *Davud*'a benziyor; bu eserde bir güç, sükûnet ve her an kopabilecek bir fırtına okunuyor. Hem vakur hem zarif.

Michelangelo projesini Sultan'a takdim edeceği günden bir gün önce, Floransalı zengin Aldobrandini'nin sipariş ettiği hançeri almak üzere Mesihî'yle Üsküdar'daki cebehaneye gitti; bilenip parlatılarak kırmızı flanel astarlı bir kutunun içine konmuş olan siyah hançer görülmemiş güzellikte. Heykeltıraş parmağıyla hançerin keskin ağzını okşarken, zamanı gelince ondan ayrılmanın zor olacağını düşünüyor.

İşten başını kaldıramayan Michelangelo, nazik Arslan'ın evinde geçen geceyi pek az düşünebildi; Mesihî de bambaşka nedenlerden o gecenin lafını hiç etmedi. Sanatçıya karşı hissettiği tutkunun yüreğini dağladığını hissediyor; akşamüzeri Boğaz'dan yükselen serinlik şehri kapladığında çıktıkları her zamanki gezintileri sırasında yürüyüşü fırsat bilip arada bir dostunun koluna giriyor, onu Maringhi'nin hanına bıraktıktan sonra hiç sektirmeden meyhaneye yollanıp şafak sökene kadar kederini şarapta unutuyor. Hamisi, Veziriazam'la araları gergin; devamsızlığından şikâyet var; Ali Paşa bir mektup kaleme aldırmak ya da bir ferman yazdırmak istediğinde, çoğu kez onu bulamıyorlar, o zaman da Mesihî'yi bulup getirmek için Tahtakale'de ne kadar meyhane varsa hepsini dolaşıyorlar.

Mesihî, Floransalının kendisine aynı gözle bakmadığını hissediyor; Floransalı bazen çok katı, hatta soğuk; bu katılık ve soğukluk şairin sevdasını büsbütün bilemekte; Endülüslü güzel gibi, sanatçının yanında bir gece için neler vermezdi. Ama aralarındaki mesafeye saygılı. Michelangelo'nun ciddiyetine ve harika sonuçlarını Veziriazam'la aynı zamanda keşfettiği çalışma azmine de saygı gösteriyor.

Yarın maketlerle çizimler Sultan'ın huzuruna çıkarılacak. Ali Paşa herkesin önünde nahoş bir durum yaşanmasını önlemek için Hünkâr'a projeyi önceden gizlice göstermiş ve onaylayacağından emin olmuştu. Ertesı günkü tören onaylama yerine geçecek.

Michelangelo bir an önce ücretini almak ve Floransa'ya dönmek istiyor.

Maestro Giuliano de Sangallo'ya, Papalık mimarı, Roma

Giuliano, dostluğumun bir nişanı olarak ilişikte, İstanbul'daki Ayasofya Bazilikası'nın, Maringhi adlı Floransalı bir tüccardan aldığım kesit ve boy planlarını gönderiyorum size; olağanüstü. Yararlanacağınızı umut ederim.

Çok sevgili Giuliano, bir de sizden bana Papa Hazretleri'nin anıtmezar konusundaki cevabını iletmenizi rica ediyorum.

Bu kadar.

6 Haziran 1506 günü,
sizin Michelangelo, Floransa'da heykeltıraş

Saraydaki zenginlik ve debdebe karşısında Michelangelo'nun gözleri kamaşıyor. Kölelerden, nazırlardan, yeniçeri ağası ve ocağın yüksek rütbelilerinden oluşan kalabalık, başına altın ve elmaslarla bezeli bir sorguçla süslü beyaz bir sarık oturtmuş Sultan ın soylu ve sakin hali onu büyülüyor. Bayezid'in mimarları maketi üç günden daha kısa bir zamanda gerçekleştirmiş ve maket şimdi gösterişli bir teşhir sehpasının üstünde boy göstermekte; sanatçı buna çok sinirleniyor; maketin uzunluğu altı arış, yüksekliği bir buçuk arış ölçülerinde. Ona kalsa, maketin sade bir şekilde bir masanın üstünde teşhir edilmesini arzu ederdi ama protokol bu, Padişah'a sadece asil şeyler gösterilmesini ister.

Bayezid sevincini saklamıyor.

Ağzı kulaklarında gülümsüyor.

Heykeltıraşı doğrudan, bizzat tebrik ediyor ve hatta çok az görülen bir şey yaparak, işi ona Frenk dilinde teşekkür etmeye kadar vardırıyor.

Venedik'in, Fransa kralının elçileri bu kadar iyi karşılanmamıştı.

Bayezid resmî bir tonla mühendisbaşına çalışmalara bir an önce başlaması emrediyor.

Sonra Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Floransalıyı ya-

nına yaklaştırmalarını istiyor ve ona üzerinde, imzası demek olan, hatla yazılmış tuğrasının bulunduğu kıvrılmış bir parşömen kâğıdı takdim ediyor; Michelangelo saygıyla eğiliyor.

Ardından, huzurdan çıkması için işaret ediyorlar.

Görüşme birkaç dakika ancak sürdü ama sanatçı Sultan'ın yüzüne bakacak, güçlü kuvvetli yapısını, kartal burnunu, koyu renk iri gözlerini, kara kaşlarını, şakaklarındaki yaşlılık izlerini görecek zamanı bulabildi; Michelangelo portrelerden o kadar nefret etmeseydi, büyük hükümdarın çizgilerini unutmadan, hemen resmini yapmaya davranırdı.

Michelangelo kızgın, öfkeden kıpkırmızı kesilmiş, iki mürekkep şişesiyle küçük bir aynayı kırıyor, maymunu hoyratça odanın öbür tarafına doğru başından savıyor, arkasından Sultan'ın armağanı parşömen ruloyu tercüme ettikten sonra ortalıkta görünmemenin en akıllı iş olduğuna inanmış olan tercüman Manuel'i çağırtıyor.

"Bana Mesihî'yi bulun!" diye bağırıyor.

Manuel hemen koşuyor ve bir saat sonra Saray kâtibi şairle birlikte geri geliyor.

Hiçbir girizgâh yapmadan, arkadaşı olmaya nasıl böylesine can atan bu insandan selamını bile esirgeyip kâğıdı göstererek, "Bu nedir böyle?" diye soruyor sanatçı. "Bu, Sultan'ın bir hediyesi, Maestro. Bir mülkün tapusu. Çok büyük bir şeref. Yabancılara böyle ayrıcalıklar tanınmaz. Siz hariç, Michelangelo."

Mesihî, Michelangelo'nun hiddeti karşısında hem üzgün hem kızgın. Bu belgenin istisnai bir armağan olduğunu nasıl olur da anlamaz?

"Yani sen şimdi bana, hiç bilmediğim meçhul bir diyardaki bir köyün sahibi olduğumu söylüyorsun, öyle mi?"

"Doğru, Bosna'da. Bir köy, ona bağlı bütün araziler ve bunlardan elde edilen gelirler."

"Yani ücretimin karşılığı bu mu oluyor?"

"Hayır, Maestro, bu bir armağan. Ücretin şantiye işleri ilerlemeye başladıktan sonra ödenecek."

Mesihî sevdalandığı bu adamı böyle hayal kırıklığına uğrattığı için kendi kendine kızıyor; elinden gelse, hemen o an Michelangelo'yu altına gark edecek.

Floransalı oturuyor ve üzüntüyle başını ellerinin arasına alıyor.

Türk'ü de Romalısı da aynı, güç sahipleri bizi aşağılıyor.

Tanrım, merhamet et.

Michelangelo, Bayezid'in kendisini keyfi istediği kadar elinde tutacağını anlıyor.

Nefretle Mesihî'ye bakıyor; öyle bir nefretle bakıyor ki, Mesihî en az onun kadar gururlu olmasa hıçkıra hıçkıra ağlayacak.

İkinci gece. Ateşin portakal rengi ışıkları omzuna vuruyor. Sarhoş değilsin.

Bir çocuksun sen, bir anı bir anına uymayan ve tutkulu. Yanı başındayım; faydalanmıyorsun. Ne düşünüyorsun? Kimi? Benim aşkım seni hiç ilgilendirmiyor. Kim olduğunu biliyorum.

Bana söylediler.

Ben nasıl meyhanecilerin ve pezevenklerin kölesiysem, sen de prenslerin kölesisin.

Belki haklısın. Belki çocukluğun en iyi tarafı, mükemmel değilse, arzularımıza uygun değilse, bize tahta şatoları kırdıran bu inatçı öfke. Belki de dehan gözünü kör etmiş. Ben senin yanında bir hiçim, bu kesin. Korkudan titretiyorsun beni. Önüne geleni kırıp geçirecek, kesinliğiyle her şeyi yakıp yıkacak o karanlık gücü hissediyorum.

Sen buralara kadar benimle tanışmaya gelmedin, bir köprü inşa etmeye geldin, para için, Tanrı bilir başka hangi amaç için geldin ve hiç değişmemiş olarak, her zamanki halinle kaderine geri döneceksin. Bana dokunmazsan, aynı kalırsın. Kimseyle karşılaşmazsın. Kendi dünyana kapanmışsın; gördüğün sadece gölgeler, tamamlanmamış şekiller, fethedilecek topraklar. Her gün, seni bir

sonraki güne itekliyor, oysa sen o günü gerçek anlamda yaşamasını bilmiyorsun.

Ben aşk aramıyorum. Teselli arıyorum. Annemizin karnındayken kaybettiğimiz ve yerlerini, kocaman açılmış gözleriyle masalcının karşısındaki meraklı çocuklar gibi, hikâyelerle doldurduğumuz bütün o ülkeler için bir teselli.

İşin aslı, acıdan başka bir şey yok ve bizler, yakında yok olacağımızı yabancı kollarda unutmaya çalışıyoruz.

Senin köprün kalacak; bizden sonra gelenlerin kendi hikâyelerini, kendi dünyalarını, kendi arzularını katmasıyla gerçek halinden bambaşka bir şeye dönüşen benim kayıp ülkem gibi, belki zaman içinde bugünkünden çok farklı bir anlam kazanacak. Hiçbir şey bize ait değil. Korkunç savaşlarda bir güzellik, insanların alçaklığında bir yiğitlik bulunacak, her şey efsaneye dönecek.

Susuyorsun, biliyorum, beni anlamıyorsun.

Bırak da öpeyim seni.

Bir yılan gibi kaçıyorsun.

Şimdiden uzaklardasın, erişilmeyecek kadar uzaklarda.

Ertesi gün, Mesihî her zamanki gibi yürüyüş için geldiğinde, Michelangelo'nun keyfi son derece yerinde. Bir gün önceki çıkışı ve öfkesi için nasıl özür dileyeceğini bilemiyor. Şairi nazikçe karşılıyor, onu iltifatlara boğuyor, odasına kadar buyur ediyor.

"Sana göstermek istediğim bir şey var," diyor.

Şaşıran Mesihî, onunla birlikte gidiyor.

Sanatçının evine girdiklerinde suskunlaşıyorlar. Huzursuz olan Mesihî nereye oturacağını bilemiyor; ayakta duruyor.

Maymun, onların suskunluğuna saygı duyar gibi sanki, o da kafesinde hareketsiz ve sessiz.

Michelangelo sıkıntılı; Mesihî'yi inceliyor, zarif omuzlarını, ince yüz hatlarını, zeytinyağı sürülmüş koyu saçlarını.

Birden, ona bir kâğıt uzatıyor.

"Bu sizin için," diyor.

Bu ani sizli bizli hitap şairin kulağına çok hoş geliyor.

"Nedir bu?"

"Bir resim. Bir hatıra. Bir fil. Uğur getirdiğini söylerler. Sizin için maymunun yerini tutacaktır," diye ekliyor gülerek.

Mesihî gülümsüyor.

"Teşekkürler, Michelangelo. Çok güzel."

"Bu da sizin için. Onu size veriyorum."

Michelangelo Sultan'ın kendisine verdiği ruloyu ona takdim ediyor.

"Bunu kabul edemem; bu, Sultan'ın bir armağanı, Maestro. Çok para eder."

Michelangelo ısrar ediyor, bu tapunun hiçbir işine yaramayacağını ve belgenin üstüne kendininki yerine Mesihî'nin ismini yazdırmanın büyük bir ihtimalle mümkün olacağını ileri sürerek itiraz ediyor.

Mesihî gülümseyerek şiddetle reddetmeye devam ediyor:

"Maestro, ben fili alıp saklayacağım. Bu yeterli."

Michelangelo Mesihî'nin ileri sürdüğü gerekçeleri kabullenmiş gibi yapıyor ve birkaç saniye sonra, odadan çıkmaya hazırlanırlarken, alçak sesle şöyle diyor:

"Biliyorsunuz, bu belge benim kadar sizin de. Siz olmasanız, ben hiçbir yere varamazdım."

Ve fermanı zorla eline tutuşturuyor.

Mesihî göğsünün patlayacak kadar kabardığını hissediyor.

Michelangelo sıkıntısını yenmek için daha önceden kalçalar, ayaklar, ayak bilekleri ve ellerle doldurulmuş sayfalara çubuk silmeler, çanak silmeler, düz silmeler çiziyor.

Bekliyor.

Not defterine sonu gelmeyen listeler yazıyor.

Biraz Julio della Rovere'nin mezarı üstünde çalışıyor; on yıl önce, henüz kardinalken, Vatikan birliklerini İtalya'nın güneyine Bayezid'in yeniçeri ordusunun üzerine gönderen geçimsiz Papa. Michelangelo, sırasıyla iki düşmanla da bir araya geldi; birine bir anıtmezar, diğerine bir köprü sundu.

Manuel her gün gelip ona kitap okuyor.

Michelangelo hikâyeleri seviyor. Savaş hikâyeleri, Olympos'un tepesindeki muhteşem tanrıların giriştiği eylemler, meleklerle şeytanların mücadelesi kadar sevdiği bir şey yok. Bunlarda imgeler buluyor; Gorgo'nun kafasını uçuran kılıcının ağırlığından iki büklüm olmuş bir kahraman, yavru ceylanın yarasından akan bir damla kan, Hannibal'in karlarda dizleri çözülen fillerini görüyor.

Birkaç madrigal yazıyor.

Endülüslü güzelin, gecenin içinde mırıldanışının, ellerinin temasının hatırası sık sık aklına takılıyor.

Birkaç defa, tekrar meyhaneye gidip gitmemek ya da Mesihî'den kendisini oraya götürmesini isteyip istememekte kararsız kaldı; ama Türk'ün kendisine karşı beslediği duyguların farkında ve onu kırmak istemiyor. Bu tuhaf dostluk hoşuna gidiyor; ani patlamalarının, bir anının bir anına uymamasının tersini düşündürmesine rağmen, Mesihî'ye karşı bir şeyler hissediyor ve ruhunun en gizli yerinde, arzuların tutuştuğu yerde, hiç kuşkusuz şairin derinlerde saklı portresi bulunuyor.

Michelangelo kendi kendine karşı da karanlık.

Bir sabah, köprü inşaatına başlamadan önce, hazırlık olarak surlarda açılış çalışmalarının tamamlandığını haber aldıktan sonra, Arslan kendisini ziyarete geldiğinde sevinç içinde. Arslan köprü çalışmalarının başladığını öğrenmiş, Sultan'ın mimarından hoşnut olduğunu biliyor, bu yüzden onu tebrik edip saygılarını sunmaya gelmiş. Bu adam çok nazik biri. Çok hoşsohbet. Bütün şehir yeni köprüden başka bir şey konuşmuyor, diyor. Tıpkı Floransa'daki gibi, bu şehrin de kahramanı olacaksınız.

Michelangelo biraz mahcup, kendisini ilgilendiren konuya nasıl gireceğini bilemiyor.

Avluda incir ağacının gölgesine oturuyorlar.

Floransa'dan, politikadan, Roma'dan bahsediyorlar, Arslan'ı tanıyan tüccar Maringhi de yanlarında; bu rastlantı, sanatçıya iyiye yoracağı mükemmel bir işaret gibi geliyor. Tutkularının nesnesini tekrar görmenin bir yolunu arıyor.

Bunu da, onun için Maringhi buluyor.

"Yakında Vaftizci Yahya yortusu var, Floransa'nın koruyucusu," diyor tüccar. "Bir şenlik düzenleyeceğim, geleceğinize inanıyorum."

Michelangelo yüzünün kızarmasını engelleyemiyor.

Haliç üzerindeki yeni köprünün inşaatı resmî olarak 20 Haziran 1506 günü, limanın bir kısmının kapatılması ve yapı için gerekli binlerce taşın nakliyesi için bir platformun inşasıyla başladı. Daha önce, sur dibinde geniş bir alanın açılıp düzenlenmesi ve Unkapanı'nın genişletilmesi gerekti. Michelangelo hâlâ vaat edilen parayı bekliyor; şimdilik sadece masrafları için yüz gümüş akçe dolu bir kese daha yollandı kendisine, onlar da hemen Maringhi'nin pansiyon kirası ve erzak masrafı için istediği fahiş meblağa gitti.

Kardeşleri devamlı sıkıştırdığı ve Roma'dan gelen esrarengiz mesajdan beri, birilerinin onu mahvetmeye çalıştığını, belki de dinden çıkmış biri, hatta daha beter biri olduğuna inandırmaya çalıştıklarını bildiği için, bir an önce İtalya'ya dönmek için acele ediyor. Entrikaların yabancısı değil. Papalık Sarayı nın koridorları entrikacılar ve katillerle kaynar; düşmanları, hele Raffaello ve Bramante çok güçlü.

Kendisine yakında yola çıkabileceğine dair söz veriliyor.

Michelangelo, Bayezid ile Ali Paşa'nın kendisinden çok memnun kalıp onu bu kadar çabuk bırakmamalarından korkuyor.

İstanbul çok tatlı bir hapishane.

O nasıl Bayezid'le Papa arasında, Mesihî'nin sevgisiyle bir içim su şarkıcının yakıcı hatırası arasında kalıyorsa, şehir de Doğu'yla Batı arasında gidip geliyor.

Arslan, heykeltıraşı bir kere daha ziyarete geldi.

Onu odasında, son masraflarının listesini çıkarmakla meşgulken buldu.

Arslan açık kafesinin dışında serbestçe sıçrayıp duran, çığlıklar atarak sanatçının omzundan masaya, oradan yatağın üstüne ve hatta misafirin bacaklarına zıplayan maymunun varlığına hayret ediyor.

Türk, ayağıyla hayvanı sertçe itiyor.

"Bu hayvanı da nereden buldunuz böyle?"

"Mesihî'nin hediyesi. Hindistan'dan getirilmiş," diye ekliyor Michelangelo gururla gülümseyerek.

Arslan omuzlarını silkiyor.

"Ne korkunç şey, ciyak ciyak bağırıyor, leş gibi kokuyor. Dikkat edin, ısırabilir sizi."

Michelangelo kahkahadan kırılıyor.

"Yok, yok, şimdiye kadar bir tek Maringhi'yi ısırdı, zaten o da bunu hak etti. Kötü karakterinin şerefine Julio adını taktım ona. Elimden yiyor, bakın."

Küçük bir çuvalın içinden bir fındık çıkarıp maymuna uzatıyor; hayvan yaklaşıyor ve kuruyemişi büyük bir saygı ve gerçek bir soylulukla minicik parmaklarının arasına nazikçe alıyor.

Michelangelo gene kendini tutamayıp gülüyor.

"Seçkin bir hali yok mu?"

Arslan tiksintiyle yüzünü buruşturuyor.

"Bunların neredeyse insan gibi davranmalarında şeytani bir şeyler var, Maestro."

"Öyle mi diyorsunuz? Ben bunu eğlenceli buluyorum."

Arslan konuyu değiştirmeyi tercih ediyor:

"Sizin köprüden haber var mı?"

"Var. Mühendisler ayakların yüksekliği ve ayaklar arasındaki açıklıkların uzunluğuyla ilgili sorunlarla boğuşuyorlar. Her iki yakada da düzenleme çalışmalarına başlandı; yakında kemer ve ayaklarla ilgili ayrıntıları çizeceğim ve uygulama planlarını hazırlayacağım."

"Bunlar daha önce yapılmamış mıydı?"

"Hayır, mühendislerin görüşlerini bekliyorum."

"O halde daha uzun bir süre aramızdasınız."

Michelangelo içini çekiyor.

"Mümkündür."

"Bundan hoşnut değil gibisiniz."

"İtiraf edeyim ki, İtalya'yı özledim. Üstelik, kardeşlerim de beni çağırıyor."

"Eğer size herhangi bir konuda yardımım dokunabilirse, hiç çekinmeyin. Buradaki günlerinizi ne yapsak da daha hoş bir hale getirsek acaba?"

Heykeltıraş elinde olmadan Endülüslü şarkıcıyı, şarkıcının sesini ve gecenin içindeki ellerini düşünüyor.

"Şimdiye kadar yaptıklarınız bana yeter, teşekkür ederim. Zaten Mesihî de bir dediğimi iki etmiyor."

"Ah, şu Mesihî."

Arslan'ın sesinde sanki bir sitem var.

"Canayakın bir arkadaş ve iyi bir rehber."

"Kendini şaraba ve afyona vuran adam kendini yok eder."

"Kuşkusuz. Gene de büyük bir şair."

Arslan bir tereddüt geçiriyor.

"Şiirlerini dinlediniz mi, Maestro?"

"Şiirlerinden bana tercüme edilen bazı parçaları biliyorum. Bizim Petrarca kadar güzel."

"Siz öyle diyorsanız."

Michelangelo genç adamın imalı lafları yüzünden hafif sinirli. Her zamanki huyuyla, işi patavatsızlığa vardırmaktan kendini alamıyor:

"Yoksa ona karşı mısınız?"

Arslan bir saniye bile tereddüt etmiyor.

"Yoo, elbette yok, tam tersine. Kendisi Sadrazam'ın himayesinde; bir insanın önemi dostlarının nüfuzuyla ölçülür."

Michelangelo'nun kendisi katıksız bir dalkavuk sayılmasa da, Arslan'ın sözlerindeki sinsi imayı kavradı.

Keşke maymun tam zamanında gelip şu tüccarın paçasına bir işeseydi; ama hayvan yazı takımından bir kalem kaptı ve kendinden büyük koca bir mızrağı beceriksizce kullanmaya davranan kıllı şövalye misali, dik tutmaya ve kâğıda Tanrı bilir ne çizmeye çalıştı.

Michelangelo kahkahalarla gülüyor.

"Gördünüz mü? Bütün bunların hiçbir önemi yok.

Arslan da kendini onunla birlikte kahkahayla gülmeye mecbur hissediyor.

"Sizin şu mendebur hayvana bakacak olursak, bunların hepsi maymunluktan başka bir şey değil."

Michelangelo bir an sessiz kaldıktan sonra yavaşça şöyle diyor:

"Doğru. Biz hepimiz Tanrı nın yokluğunda maymun gibi O'nu taklit ediyoruz."

24 Haziran Vaftiz Yortusu; Maringhi'nin hanında şenlik var. Michelangelo biraz onur konuğu gibi; bir süreliğine rekabeti bir yana bırakan Cenevizli ve Venedikli birkaç tüccar da; elbette Mesihî de, Falachi ve İstanbul'da ne kadar Floransalı ve Toscanalı varsa hepsi orada. Sabah Haliç'in karşı yakasında Latin kilisesindeki ayine gidildi; akşam çökünce, Floransa'da Arno'nun kıyılarında yakılacak ateşler hatırlandı, bu yüzden herkes biraz buruk. Michelangelo, sırma işlemeli kaftanının içinde yakışıklılığıyla parlayan Mesihî'nin yanında. Yaz daha yeni başlıyor ama şölen masalarının kurulduğu avlunun gölgeliğine rağmen hava boğucu sıcak. Arslan da geliyor ve ev sahibini saygıyla selamladıktan sonra Michelangelo'yla Mesihî'nin yanına yaklaşıyor. Heykeltıraş şairin şaşkınlık ve hoşnutsuzlukla titrediğini fark ediyor; bu kozmopolit vatandaşıyla arası yok gibi.

Michelangelo Arslan'ın tek başına geldiğini görünce hayal kırıklığına uğruyor; için için, dört gözle beklediği o şarkıcıyı da getireceğini umut etmişti; sormaya cesaret edemiyor.

Masaya geçiliyor.

Maringhi çok iyi hazırlanmış. Mükellef ziyafetin sonu gelmiyor.

Boğazsız biri olan Michelangelo sıcaktan rahatsız, isteksiz isteksiz bir şeyler atıştırıyor.

Yemeğin ortasında misafirlerin yanından ayrılıyor ve yorulmak bilmeyen o, yorgunluğunu bahane ederek odasına çekiliyor.

Bir gece önce yazdığı bir soneyi okuyor, kötü buluyor ve hiddetle karalıyor.

Ancak birkaç saat geçtikten sonra avluya tekrar iniyor.

Mesihî ortada yok.

Davetlilerin yarısı gitmiş.

Oyunlar oynanıp şerbetler içiliyor.

Arslan'ın hâlâ orada olması sanatçıyı biraz rahatlatıyor. Umutları büsbütün yok olmuş değil. Belki de daha geç saatte gelirler. Evet, kuşkusuz öyle olmalı, çalgıcılar ateşler yakıldığında gece geleceklerdir.

Michelangelo, Anadolu'dan ya da Balkanlar'dan getirilip büyük bloklar halinde sıkıştırılarak sarnıçların dibinde, ışık görmeyen bir yerde üzerleri samanla örtülerek saklanan, karlarla soğutulmuş vişne şerbetinin tadına bakıyor.

Bir el hokka[1] ya da tavla oynamayı teklif ediyorlar, reddediyor. Kumarbazlığı içkiciliğinden de az. Hiç eksilmeyen gülümsemesini sergileyen Arslan'ın yanına oturuyor ve işlerinin nasıl gittiğini soruyor, sıradan bir sohbet konusu.

"Şikâyet edemem. Venedik Cumhuriyeti'yle barış, ticareti olumlu etkiliyor. Yakında Venedik'e dönmem gerekecek. Orada bir depom var, tabii buradaki kadar büyük değil ama gene de işler çok iyi."

Michelangelo bu atletik yapılı delikanlının bir tüc-

1. Hokka kapatılarak oynanan bir tür yüzük oyunu. (Y.N.)

car olduğuna inanmakta zorlanıyor. Onun bir kılıç ustası, hatta bir saraylı olabileceği düşünülebilirdi ama bir tezgâh arkasında, hem de Venedik'te bir tezgâh arkasında durabileceği asla akla gelmezdi. İçin için, Arslan'la Maringhi'nin nasıl bir tesadüfle yakınlaştıklarını merak ediyor. Kuşkusuz bütün tüccarlar birbirini tanıyordur; hatta birbirlerinden karşılıklı mal da alıyorlardır.

Davetteki Floransalılar neşeli, sıla özlemiyle dolu bir neşe bu; ev sahibi avlunun ortasındaki havuzun içine odunlar yığdırmış, gece ateş yakılacak; bütün mahalleyi yangın yerine çevirme tehlikesi onu pek de endişelendirmişe benzemiyor. Michelangelo henüz bir çırakken Muhteşem Lorenzo'nun sarayındaki Aziz Yahya kutlamalarını hatırlıyor ve kalbi burkuluyor. Şimdiye kadar hayat ona pek az gün yüzü gösterdi; hummalı bir çalışmayla, zorluk ve aşağılanmalarla geçen yıllar. Ama Medici Sarayı'ndaki anıları gönlünde bambaşka bir ışıltıyla parlıyor. Orada aldığı mükemmel eğitimin ötesinde, Lorenzo'nun çevresinde, saraydaki hayatta herhalde gençliğin gamsızlığına ya da asla doymak bilmeyen öğrenme açlığına borçlu olduğu ve sık sık özlemini çektiği neredeyse bir aile ortamını andıran güven dolu bir atmosfer vardı. Orada sık sık arkadaşlarına meydan okudu; terlemeyi, dövüşmeyi, acı çekmeyi ve çalışmayı orada öğrendi. Ustalarının sert bakışlarında Michelangelo'nun babasından bir şeyler vardır. O bakışların katılığında ve nadiren kendini gösteren şefkatinde.

Hava kararmaya başlıyor; gök pembeliklerle yırtılıyor, denizden gelen hafif bir esinti hanı serinletiyor; hava girmesi için kapıları ardına kadar açtılar, içeri giren hava kemerlerde dolaşıp incir ağacının yapraklarını hafifçe sallıyor.

Veziriazam'ın acilen huzura çağırttığı Mesihî geri döndü. Endişeli bir hali var. Michelangelo pek de dikkat etmiyor ona.

Huzursuzluğu geçti.

Floransalıların aralarında çalgıcıların birazdan geleceklerini, ateşin yakılacağını, içki içileceğini mırıldandığını duydu.

Kendini, bir anda, yaz akşamının keyfine bırakabilir.

Uğursuzluk alameti: Maymun bu sabah öldü. Belki de o gece; Michelangelo uyandığında onu yere serilmiş buldu, ayakları kıvrılmış, başı çenesine sarkmış, sanki koşarken durmuş gibiydi.

Michelangelo minicik eli eline aldı, kaldırdı, el düşüverdi.

Hayvanı yerden aldı, bütün ağırlığını kaybetmişe, hiç ağırlığı kalmamışa benziyordu, ona o yaşam enerjisini veren tek şey kütlesiydi sanki.

Ölümün daha da kırılgan kıldığı minicik bir şeydi artık.

Michelangelo yüreğinin sıkıştığını hissetti. Kafesi indirip yere koydu, sonra minik ölüyü içine yatırdı.

Onu daha fazla görmek istemedi ve bir hizmetkâr çağırıp kendisini boğan o tuhaf kederi sileceğini umarak, bir an önce ondan kurtulmak istedi. Bu ölüme, daha yeni yeni tanımaya başladığınız bir çocuğun ölümüne ağlar gibi ağladı.

Michelangelo şarabın dilleri asla pelteleştirmeden Eros'un tartışılacağı, hitabetin şaraptan asla etkilenmeyeceği, vücut kendini sıvılarına, keyif ve arzularına bıraktığında ölümü akla getiren çirkinlik anlarından uzak, güzelliğin, sadece güzelliğin seyri olarak kaldığı bir eski zaman şöleninin hayalini kuruyor. Masadakilerin yorgunluğa ya da alkole yenik düşmeyeceği, bütün bayağılıkların silinip sanatın öne çıkacağı ideal bir şölenin hayalini kuruyor.

Kadehlerini bir kez olsun o güzelim dudaklarına götürmeden, bir meydan okuma edasıyla tuhaf bir şekilde karşılıklı birbirlerini süzen Arslan'la Mesihî hariç, bütün misafirlerin zevk ve keyif içindeyken nasıl çirkinleştiklerine bakıyor. Bunda bir gizem var, ama Michelangelo bunu kurcalamak istemiyor; içten içe bunun kendisiyle, şahsıyla ilgili olduğunu düşünüyor, çünkü o kendini beğenmiş biri.

Ne zaman bir projesi tamamlanma aşamasına gelse, hem mutlu olur hem üzülür, şimdi de aynen öyle; bitirdiği için mutlu, eseri Tanrı'nın yaratacağı kadar mükemmel olmadığı için de üzgün.

Davetlilerin sarhoş olmalarını seyrederken, dünyaya güzellik getirmek için ne kadar sanat eseri gerekecek, diye düşünüyor.

Havuzun içinde yanan ateş yüzlerin biçimini değiştiriyor; başka bir çağdan gelen korkunç canavarlar bunlar, gölgeleri hareket eden fantastik şekilli yaratıklar. Onu mıknatıs gibi çeken şey ise turuncu parıltılarıyla bir alev yalnızca, şarkıcının bedeni bu. Hafif hafif salınmaları, gecenin içinde yükselen şarkısı, insanların aldırmazlığı arasında tefe ustalıkla vuran eli.

Michelangelo içinde bir tedirginlik hissediyor.

Sevdiği sesin, yarı karanlıkta gene yanında olmasını arzuluyor. Mesihî'nin tuhaf bir endişeyle kendisine baktığını hissediyor. Birbiriyle çelişen duygular onu huzursuz ediyor.

Vatandaşlarının gürültüyle lıkır lıkır mideye indirdiği ağır şaraba elini sürmekten bu defa kaçındı.

Çoğu zaman bazı şeyler tekrarlansın istenir; kaçan bir anı yeniden yaşamak, eksik kalmış bir harekete ya da ağızdan çıkmamış bir söze geri dönmek istenir; boğazda düğümlenip kalan sesler, cesaret edilemeyen okşamalar, sonsuza kadar kaybolan o göğüs sıkışması yeniden yakalanmaya çalışılır.

Michelangelo karanlıkta yanlamasına uzanmış, kendi soğukluğundan huzursuz oluyor, sanki güzellik onu hep aldatmış gibi. Bedende elle dokunulabilir, erişilebilir hiçbir şey yok, kum gibi, kar gibi ellerin arasından kayıp gidiyor; bütünlüğü asla yeniden bulamıyorsunuz, aleve asla ulaşamıyorsunuz; iki killi toprak kümesi birbirinden ayrıldığında bir daha asla birleşemez, bir yıldız yanılsamasının yol göstericiliğinde karanlıkta dolaşıp dururlar.

Gene de omzuna yaslanan bu teni, yabancı saçların boynunda dümdüz titreyişini, bu saçlardaki baharat kokularını seviyor. Büyü artık işlemez oldu. Cinsel haz onu mermerden farksız kılıyor.

İçi yarılıp açılsın, içindeki tutku özgür bırakılsın isterdi.

O zaman bir Anka kuşu gibi havalanıp yanardı.

Sonun yaklaştığını, bu gecenin son gecen olduğunu hissediyorsun. Elini bana uzatabilirdin, ben de sana kendimi boşuna vermiş olurdum. Öyle. Senin arzu ettiğin ben değilim. Ben sadece şair dostunun bir yansımasıyım, senin mutluluğun için kendini feda eden adamın. Ben yokum. Belki bunu şimdi keşfediyorsun; kuşkusuz ileride bu yüzden acı çekeceksin; unutacaksın; duvarları bizim yüzlerimizle kaplasan da, hatlarımız yavaş yavaş silinecek. Köprüler güzel şeyler, yeter ki kalıcı olsunlar; her şey yok olabilir. Sen bir taş köprü kurmaya muktedirsin ama kendini seni bekleyen kollara bırakamıyorsun.

Zaman bütün bunların hakkından gelecektir, kim bilir. Kader, sabır, irade. Senin buradaki günlerinden geriye hiçbir şey kalmayacak. İzler, işaretler, bir yapı. Tıpkı denizin öteki tarafındaki kayıp ülkem gibi. Artık sadece hikâyelerde ve bu hikâyeleri anlatanlarda yaşıyor. Onların uzun süre kaybedilen savaşlardan, unutulmuş kralardan, yok olan hayvanlardan bahsetmeleri gerekecek. Yeniden olabilsin diye, olanlardan, olabileceklerden. Senin arkanı dönerek bir sopayla kuma çizer gibi çizdiğin bu sınır günün birinde silinecek; bir gün sen de ölümde bile olsa kendini o ana bırakacaksın.

Bir gün geri döneceksin.

Michelangelo yanında uyuyan genç kadını uzun uzun inceledi. Altın renkli bir gölge bu; titreyen mum alevi ayak bileklerini, kalçasını, uykuyu ya da erişilmez bir şeyi tutmak için kapanmış elini aydınlatıyor; teni koyu, Michelangelo parmağını hafifçe kolunda gezdiriyor, omuz çukuruna kadar çıkıyor.

Hakkında hiçbir şey bilmiyor; o yorgun sesle büyülendi, sonra sönmeye yüz tutan Aziz Yahya'nın ateşinde haziran gecesinin yıldız selleri ortaya çıkarken, onun sızıp kalışını seyretti.

Kafasında, İspanyolca üç kelime bir melodi gibi dönüp duruyor.

Reyes, batallas, elefantes.[1]
Battaglie, re, elefanti.[2]

Çok kıymetli çakıltaşı hazinesini canını dişine takarak koruyan bir çocuk gibi bu kelimeleri defterine aktaracak.

1. (İsp.) Krallar, savaşlar, filler. (Ç.N.)
2. (İt.) Savaşlar, krallar, filler. (Ç.N.)

Mesihî, Arslan'ı hanın kapısına kadar geçirdi. Sarhoş olan Floransalılar yatmaya gittiler; sadece Maringhi'nin hizmetkârları hâlâ avluda dört dönüyor ve ziyafetten arta kalanları topluyorlar.

Mesihî yavaş yavaş geçen ateşe, hüznün külleriyle ateşi örtmesine bakıyor.

Michelangelo'yu sonsuza kadar kaybedeceğini hissediyor.

Dalkavuk Arslan garip bir casus, hem Venedik'in ajanı, hem Sultan'ın adamı; o karanlık hizmetlerini denizin her iki yakasında sunarak ikisi arasında mekik dokuyor.

Komplolar ve ayak oyunları burada da var; Ali Paşa'yı Bayezid'in gözünden düşürmek için, bir dinsizin eseri olan gâvur işi o köprünün yapımını baltalamak için, bir skandalla nazırın düşürülmesini sağlamak için her şeye hazır kıskançlar ve entrikacılar var.

Michelangelo bunların hiçbirinden haberdar değil.

Mesihî, Arslan'ın bu entrikalar zincirinin bir halkası olduğunu biliyor; Arslan Bosna'da bir tımar arazisinin bedeli karşılığında komplonun mimarının kimliğini ifşa ettiğinden beri, Mesihî'nin onun karşısında eli kolu bağlı. Mesihî bu bilgi karşılığında elinde avucunda ne varsa verdi.

Şimdi kendini yalnız ve yıkılmış hissediyor; ne yapması gerektiğini biliyor.

Sevdiği insanı korumak için onu uzaklaştırması gerekecek.

Onu, o ölümcül Endülüslü kadından koparması.

Kaçışını ayarlayıp yola çıkacağını gizli tutarak ona veda etmesi.

Seni öldürmem gerekecek. Haberin yok. Aklına bile gelmezdi. Ben uyumuyorum; senin uykuya dalmanı bekliyorum, sonra masadaki siyah hançeri alıp vücuduna saplayacağım. Üzülmemin faydası yok. Öyle. Seçme hakkım yok. Seçme hakkı her zaman vardır. Bu işten şimdi vazgeçebilirdim; paradan vazgeçebilir, tehditlere aldırmayabilirdim; seni öldürmezsem, yarın benim cesedimi Boğaz'ın karşı kıyılarına vurmuş ya da odamda ipek bir kordonla boğulmuş olarak bulurlar. İnsan kendini hayallere kaptırabilir. Ben de seninle ya da bir başkasıyla geceleyin kaçtığımı hayal edebilirdim; bu anı elimden geldiği kadar erteledim.

Başarabilecek miyim, bilemiyorum.

İçimde senin benzerlerine karşı besleyebileceğim bütün kini toplamam gerekecek ama bende kin yok. Yani fazla yok. Geçmişte beni çok sarsan şeylere seslenmem, babamın intikamını, kayıp ülkemin intikamını, denizin kıyılarına dağılmış, yerleşmiş yakınlarımın intikamını aldığımı hayal etmem gerekecek.

Bütün bunlarla senin hiçbir ilgin olmadığını biliyorum.

Güçler bizi oraya buraya çekiştiriyor, karanlıkta bize istediklerini yaptırıyorlar; direniyoruz. Ben direndim. Belki son engel korku olacak, beni bilmediği bir ağacın göv-

desini keşfeder gibi yavaş yavaş okşayan elinin hatırası.

Beni arzulamıyorsun ama gene de sevgi dolusun.

Yapamayacağım. Sevgilisine ihanet eden vezirin tutku dolu acısı yok bende; onu öldüren sultanın kıskanç öfkesi yok.

Ben elime bir tek defa bir silah aldım, korkunç bir defa ve bütün bir yıl korkudan titredim.

Askerlerin bile cesaretlerini toplamak için savaş naralarına ve gümbürtüsüne ihtiyacı var.

Sana, bu görevi neden ve nasıl bir rastlantıyla bana verdiklerini açıklayabilirdim; sana bir alay düşmandan, kendimden, hayatımdan bahsedebilirdim; hiçbir şey değişmezdi. Senin ve benim kaderlerimiz hakkında karara varanlar, senin o korktuğun güç sahipleri. Eğer aşkın deliliğini içime üfleseydin, eğer seni baştan çıkarabilseydim, belki o zaman ikimiz de kendimizi kurtarabilirdik.

Seni öldürmek zorunda kalmayayım diye seni sevmeye çalıştım.

Uykuya daldın.

Bu işi bitirmeli.

Neyse ki, yarı karanlıkta yüzünü pek seçemeyeceğim; daha kolay olacak; bu hançer o kadar mükemmel ki, gırtlağını kolayca kesiverecek, bağırmanı engelleyecek; göğsüne doğru sıcak bir şeyin aktığını hissedeceksin ve ne olduğunu anlamadan boğulacaksın, can vereceksin.

Bir zamanlar, halkını kurtarmak için Judith de bunu yaptı. Benim kurtarılacak bir halkım, kesik başı içine atmak için elinde bir çuval tutan yaşlı kadınım yok; ben yalnızım ve korkuyorum.

Bu keskin hançer bir yeniçerinin palasından çok daha ağır; ikimizin hayatının toplamı ağırlığında.

Ne çekip gitmeye ne de seni vurmaya cesaret edemeden, elimde hançer, sonsuza kadar gecenin içinde ayakta kalacağım ben.

Michelangelo karanlıkta bir çığlıkla, bir boğuşmayla uyandı; korkuyor, ne olduğunu anlamadan yataktan aşağı yuvarlanıyor; bir imdat sesi, zeminde ne olduğu belirsiz çarpma sesleri; ışık getirdiklerini görüyor, kendisine seslendiklerini işitiyor.

Zorlukla ayağa kalkıyor.

Yerde kanlar içinde bir kadın cesedi var.

Mesihî ayakta duruyor, solgun ve vahşi, gözleri boş boş bakıyor.

Aldobrandini'nin, büyük bir kolaylıkla şarkıcının etine saplanan siyah hançerini hâlâ elinde sallıyor.

Michelangelo birkaç saniye donup kalıyor. Bakışlarını yerde uzanmış yatan o çıplak bedenden alamıyor: göğsün altındaki siyah bir leke genişliyor; yana çevrilmiş ve darmadağınık saçların yarı yarıya örttüğü yüz ay kadar solgun; son bir devinimle hareket eder gibi, ama değil, bu olsa olsa bir seğirme.

Ellerinde kandillerle kapının eşiğinde duran hizmetkârlar hem aptallaşmış, hem de genç kadının çıplak güzelliği ve manzaranın vahşeti karşısında afallamış durumdalar.

Heykeltıraş ışıkta kıvrımlarını keşfettiği kadının üstüne doğru eğiliyor. Dokunmaya cesaret edemiyor.

Mesihî'ye dönüyor.

Bir anda haykırarak onun üzerine yürüyor; yüzünü gözünü yumrukluyor, bayılacak hale getiriyor; Mesihî, kendini korumak için refleksle hançeri kaldırıp Michelangelo'yu kolundan yaralıyor; korku nedir bilmeyen heykeltıraş ona tekrar vurmaya başlıyor, bileğinden yakalıyor ve döndürüyor; döndürüyor, çok kuvvetli; güçlü ve yaralı, Maringhi'nin hizmetkârları yetişip onu sakinleştirmese, sadece kemiklerini kırmakla kalmaz, hançeri kaptığı gibi öfke dolu binbir darbeyle şairin işini bitirirdi.

Michelangelo ağlayamayacak kadar şaşkın, eli ayağı kesilmiş durumda, yaralı. Manuel koluna pansuman yaptı; hançer pazısında bayağı derin, dümdüz bir yara açmış. Vücudu mermer gibi soğumuş şarkıcının saçlarını gizlice son bir defa daha okşadı; yüzünden, kapalı gözlerinden kaçırdı bakışlarını.

Sonra ceset ortadan kayboldu.

Michelangelo, kalbi küt küt atarak, uzun süre yatağının üzerine çöküp kaldı, anlamaya çalıştı ve anladı. Mesihî'nin müthiş intikamını, korkunç kıskançlığını anladı; gece Şair'in soğukkanlılıkla eyleme geçmesi gözlerinin önüne geliyor, titriyor.

Mesihî, genç kadının Michelangelo'yu elinden almasındansa, kadını öldürmeyi tercih etmişti.

Heykeltıraş öfke ve acıyla ürperdi.

Ancak aylar sonra uyku uyuyabilecek.

Mesihî susmaya karar verdi.

Geceye karışıp kaçtı; o da yaralıydı, bileği incinmişti; afyon çekti, kusana kadar içti; hiçbir şey fayda etmedi; yarı karanlıkta elinde hançer, ayakta dikilen o siluetin hayali gözünün önünden gitmiyor; üstüne atıldığını, boğuştuklarını hatırlıyor; kadın bağırıyor, debeleniyordu; Mesihî hançeri kapınca debelenmeyi kesti; Mesihî kafasını duvarlara vurup hatırlamaya çalışsa da, neler olduğunu, göğsünde bir göğsün temasını nasıl hissettiğini, ölümcül darbeyi yiyen genç kadının nasıl iç çekip çöktüğünü, sonra nasıl yere düştüğünü anlayamıyor.

Kadın kendini hançerin üstüne attı gibi geliyor ona.

Bunu asla bilemeyecek.

Mesihî içmeden sarhoş.

Titriyor; yalnızlığında ağlıyor; gün ağardığında dünyaya karşı kırılgan kalesine, koyu yün mantosuna sarınıyor.

Buonarroto, mektubuna cevap vermeye vaktim yok, çünkü vakit gece; hem cevap versem de, sana kesin bir cevap vermiş olmayacağım, çünkü buradaki işlerimin sonunu iyi görmüyorum. Yakında yanınızda olacağım, bugüne kadar yaptığım gibi, sizin için elimden geleni yapacağım. Ben kendimi her zamankinden de kötü, yaralı ve çok yorgun hissediyorum; gene de tasarlanan amaca ulaşmaya gayret edecek kadar sabırlıyım. Bu yüzden biraz daha sabredebilirsiniz, çünkü siz benden on bin defa daha iyi durumdasınız.

Senin Michelangelo

Mesihî sustu.

Karşılığında hiçbir şey ummadan, kendi aşkını son bir kez daha feda etti.

Bu Frenk'i düşmanına karşı savundu, onu kurtardı, önemli olan da bu; onu kurtarırken sonsuza kadar kaybettiyse de sağlık olsun.

Kim bilir, Tahtakale'nin batakhanelerinde bacaklarını ovacak genç oğlanlarla huri bakışlı şarkıcıların kollarında; şiirin ve hat sanatının güzelliğinde onu unutacak.

Sık sık ağlıyor; sadece gecenin ve işret zamanının gelişi onu biraz avutuyor.

Biri yırtık ve kan lekeli dört yün gömlek, iki flanel cepken, aynı kumaştan bir üstlük, üç tüy kalem ve üç şişe mürekkep, kırık bir ayna, üstleri çizimlerle karalanmış dört sayfa, yazılarla doldurulmuş iki sayfa, üç çift uzun don, bir pergel, kurşun bir kutuda sanginle çizilmiş resimler, içinde çeşitli tuzlar bulunan gümüş bir tabaka, aynı madenden bir çanak; işte Michelangelo'nun ayrılmasından sonra odasında bulunan ve Osmanlı kâtiplerinin sistemli bir şekilde kayda geçirdiklerinin tam listesi.

Micheangelo İstanbul'u gizlice terk ediyor. Üç ay önce yaralı, kalbi kırık, incinmiş olarak Roma'dan nasıl kaçtıysa, şimdi de peşinde ölüm tehlikesi, iş işten geçmeden, zamanında karşılık vermesini bilmediği bir aşkın hatırasıyla yıkılmış, Mesihî'nin kıskançlığı yüzünden ihanete uğradığına inanarak, iktidar sahipleri tarafından kandırılmış, kardeşlerinin ısrarının, yeniden Papa'nın hizmetine girecek olma düşüncesinin baskısı altında ezilmiş durumda.

İstanbul'dan meteliksiz ayrılıyor.

Mesihî, Maringhi'nin hanında bir daha görünmedi.

Michelangelo onu çağırtıp çağırtmamakta tereddüt etti; bir türlü karar veremedi.

Kaçışını Manuel'le ayarladı; ayarlamaları yapanın,

onu Ancona'ya bırakacak Venedik gemisini bulanın, yol parasının büyük bir kısmını ödeyenin Arslan olduğunu bilmiyor.

İki yaka arasında kendini kaybeden münasebetsiz sanatçıdan kurtuluyorlar.

Yüce Michelangelo hareket gecesi, sur dibindeki rıhtımda siyah bir kaftana sarınmış, yelkenlerin bir an önce açılması için sabırsızlanan, Floransa'ya dönmek için sabırsızlanan yaralı ve ürkek bir bedenden başka bir şey değil artık.

Arkalarında, birkaç yüz metre uzakta, halicin içlerine doğru, Michelangelo'nun göremeyeceği köprünün istinat duvarlarının iskeletinin siyah silueti yükseliyor.

Sanki kendisi olmaktan çıkmış, bir başkasıymış gibi, Manuel'i uzun uzun kucaklıyor, sonra gemiye biniyor. Göğsünde ince bir sızı hissediyor, yarasına bağlıyor bunu; gözlerine yaşlar doluyor.

Yanında götürdüğü tek şey, gemi Sarayburnu'nu geçerken son birkaç kelime eklediği not defteri.

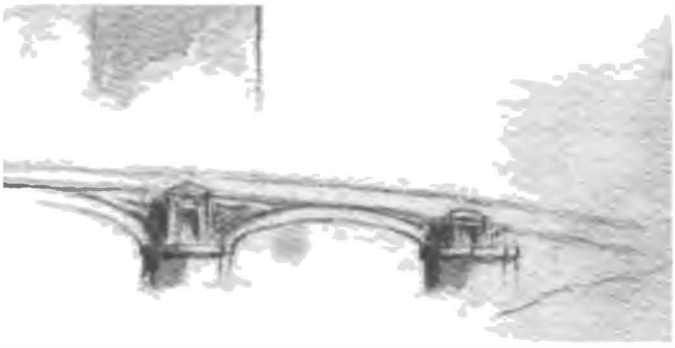
Belirmek, gün doğmak, parlamak.

Yıldızlarla kaplanmak, ışıldamak, sönmek.

Sandalların arkasına saklanan Mesihî hemen geri döndü. Daha fazla bakmak gelmiyor içinden, görecek bir şey yok artık: karanlık dalgalara vuran koyu renk kürekler, beyazlığı geceyi yırtamayan dört köşe bir yelken.

Gidip şehrin sokaklarında kaybolacak, Tahtakale batakhanelerinde kaybolacak; Michelangelo'dan ona, bir fil resmiyle, daha da önemlisi, kuşağının kıvrımında taşıdığı ve şimdi sanki akkor haline gelinceye kadar kızdırılmış gibi karnını dağlayan siyah ve altın rengi hançer hatıra kaldı.

Sonsöz

14 Eylül 1509 günü, Michelangelo, Sistina Şapeli'nin projesine başladığı sırada İstanbul korkunç bir depremle yıkılır. Vakanüvisler korkunç kayıpları tek tek kayda geçirirler; yüz dokuz cami ve bin yetmiş ev tamamen yıkılır; kadın erkek, çoluk çocuk binlerce insan enkaz altında kalarak can verir. Sadece Veziriazam Mustafa Paşa'nın evinde üç yüz atlının, üç yüz atla birlikte öldüğü anlatılır. Deniz tarafındaki surlar kısmen, kara tarafındakiler tamamen çöker; Bayezid Camii külliyesinin büyük bir kısmıyla imaret yıkılır. Ayasofya Bazilikası'ndaki Bizans mozaiklerini kapatan sıvalar dökülünce, İncil yazarlarının portreleri ortaya çıkar; tek bir kilise bile yıkılmadığı için, Hıristiyan halk, azizlerin kiliseleri koruduğunu söyler.

Ne var ki bu azizler, ayakları, dayanma direkleri ve ilk kemerleri çoktan çıkılmış bulunan Michelangelo'nun köprüsüyle hiç ilgilenmemişler: Yapı sarsıntıyla çökmüş; molozları, deprem yüzünden azgınlaşan sularla Boğaz'a sürüklenmiş ve bir daha da adını anan olmamış.

İki yıl sonra, 5 Ağustos 1511 günü, Michelangelo iki büklüm bir halde hâlâ Sistina Şapeli'ndeki iskele üzerinde didinirken, Ali Paşa ölür. Savaş sırasında ölen ilk sadrazamdır, yeniçerilerin arasında, isyanlarını bastırmaya çalıştığı Doğu tekkelerindeki Şiilerden birinin attığı okla, at üstünde, göğsünün tam ortasından vurulur. İntikamının İran'ın yeni hükümdarı Şah İsmail tarafından korkunç bir şekilde alındığı söylenir; İsmail'in isyancıları kullanıp tahtını sağlamlaştırdıktan sonra böyle davranarak güçlü komşusuyla barışmak istediği anlatılır; Sadrazam'ın katilleri yakalandıktan sonra, içinde su kaynayan bir kazana atılacaklardır. Pişip gardiyanlar tarafından parça parça edilinceye kadar çok feryat ettikleri söylenir.

Bu korkunç intikam Mesihî için hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Beş parasız, sarhoş ve korumasız kalan şair, Tanrı'nın, yüzü Türk şairine çok benzeyen Adem'e hayat verdiği o çok ünlü kubbenin tamamlanmasından bile önce göçüp gidecektir.

Uzanmış ama birbirine değmeyen iki el.

Mesihî boş yere yeni bir hami arayacak ve 1512'de bir temmuz akşamı, günbatımında, yoksul ve yalnız olarak ölecektir. Son mısralarından biri bilinir:

"Allahım, göğsüm dostun göğsünü,
Okşayamadan beni mezara gönderme."

Belki imansız ve istemeden katil olduğu için ya da sadece duası edepdışı olduğundan dileği yerine gelmeyecek; şiirden yoksun bir hırıltı, minarelerden çoktan akmaya başlayan akşam ezanının çabucak yuttuğu boğuk bir nefes olarak göçüp gidecektir.

Sultan II. Bayezid köprüleri severdi.

O dönemde imparatorluğunu oluşturan Asya'daki yirmi dört, Avrupa'daki otuz dört eyalette inşa ettirdiği sanat eserleri arasında şunlar sayılabilir: Osmancık'ta, Kızılırmak üzerindeki dokuz kemerli köprü, Sakarya üzerindeki on dört kemerli köprü; Saruhan'da, Gediz üzerindeki on dokuz kemerli köprü; Habur'da altı kemerli, Ermenistan'da, Valta Nehri üzerindeki sekiz kemerli köprüler; Edirne yakınlarında, ordunun geçmesini sağlamak için on bir kısa ve sağlam kemerli köprü; yeniçeri ordusunun ya da diğer güçlerin yoluna çıkan daha az önem taşıyan akarsuların üzerine rastgele kurulan tahta köprüler bunların dışındadır.

Oğlu Selim için tahttan feragat ettikten sonra, 1512'de, doğduğu yer olan ve asla varamayacağı Dimetoka'ya giderken yolda öldü; Selim'in adamlarından birinin hazırladığı zehir ya da adına keder ve hüzün denen başka zehirler, İstanbul'da Leonardo da Vinci ya da Michelangelo Buonarroti'nin imzasını taşıyan bir eserin hayalini kurmuş olan bu insanı bitirdi: Edirne yolu üzerinde Aya Köyü'nün yakınında, altın renkli kırmızı sayvanının altında, gölgesine yerleştirildiği küçük bir köprünün ayağının dibinde ruhunu teslim ettiği anlatılır.

Uzun yıllar sonra, Şubat 1564'te sıra Michelangelo'dadır, ölmeye hazırlanmaktadır.

On yedi büyük mermer sütun, yüzlerce metre karelik freskler, bir şapel, bir kilise, bir kütüphane, Katolik dünyasının en ünlü kubbesi, pek çok saray, Roma'da bir meydan, Floransa'da müstahkem yerler, üç yüz şiir, sone ve madrigal, bir o kadar desen ve etüt, sonsuza kadar sanatla, güzellikle, dehayla birlikte anılacak bir isim: İşte, İstanbul'a yaptığı yolculuktan altmış yıl sonra, seksen dokuzuncu doğum gününden birkaç gün önce, Michelangelo'nun daha pek çok şeyle birlikte arkasında bırakmaya hazırlandığı şeyler.

Zengin olarak ölmüş, hayalleri gerçekleşmiştir. Şan ve şerefini ve eskiden sahip olduklarını ailesine geri verdi. Tanrı'yı görmeyi umut ediyor, kuşkusuz görecektir de, çünkü ona inanıyor.

Altmış yıl çok uzun bir zaman.

Bu arada aşkı tanımadığı için, sadece siyah bir perçemin hatırasına tutunarak aşk soneleri de yazdı.

Kolundaki beyazlaşmış yara izini sık sık okşuyor ve kaybolan dostunu düşünüyor.

İstanbul'dan ona buğulu bir ışık, buruklukla karışık ince bir sızı, uzak bir müzik, yumuşak şekiller, zamanla

paslanan hazlar, şiddetin, kaybetmenin acısı: Hayatın tutmaya izin vermediği ellerin terk edilişi, artık okşanamayacak yüzler, hâlâ kurulamayan köprüler kaldı.

NOTLAR

Krallardan ve fillerden bahseden baştaki alıntı, Kipling'in *Life's Handicap* (1891) adlı eserinin girişinde yer alır.

Bizi ilgilendiren konulara gelince, işte kolayca altı çizilebilecek olanlar:

Osmanlı padişahının daveti Ascanio Condivi (Michelangelo'nun biyografi yazarı ve dostu) tarafından aktarılmıştır ve Giorgio Vasari tarafından da zikredilmiştir. Leonardo da Vinci'nin, Haliç üzerine yapılacak bir köprüyle ilgili çizimi kesin olarak mevcuttur ve Milano'da Bilim Müzesi'nde saklanmaktadır.

Michelangelo'nun, kardeşi Buonarroto'ya ya da Sangallo'ya yazdığı ve benim "Carteggio"sundan (not defteri) çevirdiğim mektupları gerçektir. Michelangelo'nun Sangallo'ya yolladığı Ayasofya'ya ait planlar Vatikan Kütüphanesi'nde, Berberini elyazmaları arasında bulunmaktadır.

Yakın tarihlerde, Osmanlı arşivlerinde, Michelangelo'ya atfedilen Haliç için bir köprü projesi ve odasında bıraktığı eşyaların dökümü keşfedilmiştir.

Dinokrates'in hikâyesi, Vitruvius'un *Mimari Yapılar*'ının II. cildinde yer alır.

Endülüslü sultan ile vezirinin hikâyesi, Sevilla taifesinden son Prens Al Mutemed'in inişli çıkışlı hayat hikâyesinin bir bölümüne dayanır.

Altın kakmalı siyah hançer, Topkapı Sarayı'nın hazine dairesinde sergilenmektedir.

Priştineli Mesihî'nin hayat hikâyesi *Şehrengiz*, Divan Edebiyatı'ndaki bütün hikâyelerde, ama daha çok da Wilkinson Gibb'in yazdığı *Osmanlı Şiir Tarihi*'nde geçer; kitapta verilen şiirlerden alıntılar için de aynı şey geçerlidir.

II. Bayezid ile sadrazamı Hadım Ali Paşa'nın ve Cenevizli içoğlanı Menavino'nun (benim Falachim) hayatları hakkında, geniş ölçüde o döneme ait ya da sonradan yazılan vakayinamelerden yararlanılmıştır.

1509'da İstanbul'u vuran deprem ve verdiği zarar, ne yazık ki gerçektir.

Gerisi hakkında ise bir şey bilinmemektedir.

© Melania Avanzato

Ortadoğu kültürüne ve coğrafyasına son derece hâkim olan Mathias Énard, bilgisiyle hayal gücünü başarıyla harmanlayan usta bir kalem.

Leonardo da Vinci'nin projesini reddettikten sonra, kendisinden Haliç üzerinde yapılacak bir köprü planı isteyen II. Bayezid'in davetini kabul eden Michelangelo, 13 Mayıs 1506 günü İstanbul'a ayak basar. İtalya'yı, ardında yarım kalmış bir anıtmezar projesi, kızgın ve eli sıkı bir Papa bırakarak terk eden Michelangelo, hiç tanımadığı, tehlikeler ve güzelliklerle dolu yeni bir dünyanın kapısındadır artık.

Gerçek bir olaydan yola çıkarak baştan sona tarihî dokunuşlarla gelişen ve Rönesans insanının Osmanlı dünyasının gizemleriyle karşılaşmasını incelikli ve özenli bir anlatımla işleyen roman, yaratma edimi ve uygarlığın başka bir kıyısına doğru uzanan ancak yarım kalan bir eserin simgesel anlamı üzerine büyüleyici bir düşünce aynı zamanda.

Tarihin bu unutulmuş birkaç haftasının heyecan verici sırlarının izini süren anlatı, çizdiği yetkin ve şaşırtıcı Michelangelo portresiyle de edebiyata damgasını vuracak nitelikte.

TİHO
436420
BNM
THO

Kapak resmi: Christophoro de Bondelmontibus; XV. yüzyılda Galata ve tarihî yarımada.

ISBN 978-975-07-130
9 789750 713

12 TL
KDV DAHİL